

SAKDOLOGOZAT

FEJEZETEK A „SZÁZÉVES” HÁBORÚBÓL*

Czerula Zoltán

Előzmények

A XIII-XIV. század során a háborúk megmozgatták Európa néptömegeit, a kor a hódítás korszakaként definiálható. Nemzetek álltak egymással háborúban, melynek során a feudális gazdasági fejlődés megtorpant. Az éhínség és a pestisjárványok következtében Nyugat-Európa lakossága 73 millióról 45 millióra csökkent. Ez a kilátástalan helyzet, a Háború kihozta az emberekből, népből a nemzeti megnyilvánulás jeleit, klasszikus példaként említem Eustache Deschamps balladáit, de az Azincourt Ének is az ősök tisztelét fejezi ki. A versírók, költők az uralkodók hőstetteit énekelték meg. „*A XIII-XIV. század a nemzetek felemelkedésének a százada.*”¹ Az átalakulás folyamatának bölcsői Anglia, Franciaország, a német területek és az Ibériai-félsziget. Nemzeti jellemvonásként figyelhető meg a lokálpatriotizmus kibontakozása is. Az innováció egy lassú, fokozatos mozgás eredménye Párizs és London, a két hadakozó fél kapitóliuma ebben az időszakban lépett a fejlődés erőteljes útjára. A címerpajzs, nemzeti színű zászló, az Oriflamme elterjedésének ideje, mely egyfajta politikai irányzat, nemzeti identitás szimbóluma. A vizsgált szakaszban a „*király császár a királyságban!*” (rex in regno suo est imperator). A francia királyok az első Meroving uralkodó, Klodvig őseinek vallják magukat, így céljuk a Monarchia megvédése, az örökség fenntartása a külső ellenséggel szemben. A hadsereg az állam keze, mely kifejezi egy nemzet erejét.

A tárgyalt időszakban Európa két legerősebb hatalma, Anglia és Franciaország csapott össze, ezt a „*Hosszú Háborút*” Villani „*Dávid és Góliát harcának*” nevezte.² A Százéves Háború megnevezés azonban nem középkori eredetű. 1823-ban C. Demichels francia történész alkalmazta először, mely a konfliktus hosszúságára, az angol-francia diplomáciai, politikai, gazdasági és hadászati viszony középkori állapotára utal.³ A *cassus belli* több szálon futásának megértéséhez a háttéranyagot is át kell tanulmányoznunk. A gazdasági és a dinasztikus, politikai, diplomáciai okokat külön analizálom, de kihagyhatatlan mozgatórugó Allmand szerint a vallás és az ideológia problematikája is.

Gazdasági szempontból figyelembe kell venni a flandriai gyapjúfeldolgozó városokat, melyekkel Anglia intenzív kereskedelmi kapcsolatokat létesített, így egyértelmű céljuk volt a flamand települések védelme és az angol-németalföldi posztókereskedelem biztosítása. A francia uralkodók korlátozták a flandriai városok kiváltságait, mellyel jelentős mértékben akadályozták az angol-flamand gyapjúkereskedelmet. Flandria francia származású kormányzója elrendelte a tartományban tartózkodó angol kereskedők letartóztatását, válaszul az angolok beszüntették a gyapjúexportot a flamand földre. Ebből kifolyólag jól látható, hogy a sértett városok Angliához fordultak segítségül Franciaország ellenében, mert az angol gyapjú importja számukra létkérdés volt. A tényeket ismerve az expanzióval Anglia célja az új piacszerzés volt. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Guyenne tartomány birtoklásával az angolok kezében volt a bordeaux-i bor és a hal kereskedelme is, mely jelentős gazdasági előnyt biztosí-

* Részlet a „Fejezetek a százéves háborúból” című 2007-ben védett szakdolgozatából (konzulens: Dr. Horváth Emőke egyetemi docens). A szerkesztőség kizárólag a címen és a hivatkozások formáján változtatott.

¹ C. T. ALLMAND: *The Hundred Years War: England and France at War, c. 1300 – c. 1450.* Cambridge, University Press, 2001, 141. (a továbbiakban ALLMAND)

² Georges DUBY: *Franciaország története.* Bp., Osiris K., 2005 (a továbbiakban DUBY), 407.

³ Raphaëla AVERKORN: *The Sea as European Diplomatic, Political and Economical Battlefield in the Times of the Hundred Years War.* (a továbbiakban AVERKORN) in: *The Sea in European History.* Pisa, Edizioni Plus, 2001, 193.

tott a szigetországnak Franciaországgal szemben már II. Henrik uralkodása óta. Az említett király felesége, Aquitániai Eleonóra által jelentős területeket csatoltak az Angol Királysághoz: Aquitánia, Gascogne=Guyenne, Anjou, Bretagne, Normandia, Auvergne. IX. Lajos hatalomra jutásával a franciák hosszú háborúskodás során visszazerezték az elveszített területeket, köztük Anjou-t és Normandiát.⁴ Az 1259-es párizsi béke deklarálta az addigi eredményeket, melynek értelmében a francia uralkodó a hűbérúr, az angol király pedig a vazallus. Ez a tényező további feszült helyzetet teremtett a két királyság között. A gallok legfőbb célja az „Aquitánia-kérdés” számukra előnyös megoldása, ami egyet jelentett a tartomány anektálásával.⁵ 1337-ben IV. Fülöp egyértelműen gazdasági okok miatt támadta a vizsgált régiót.

Összességében elmondható, hogy a két hatalom közötti ellentétnek évszázados gyökerei vannak. A szembenálló feleknek lételeme volt a legjelentősebb kikötővárosok birtoklása a Csatornán innen és túl. Nem lehet azt egyértelműen kijelenteni, hogy az angolok kizárólag a profit-szerzésért támadták meg a gallokat, sokan az új környezet, klimatikus viszonyok miatt láttak fantáziát a délre irányuló expanzióban. Az angol ifjak a háborús karrierjük felemelkedését alapozhatták meg a társadalmi hierarchiában. „Nemcsak a születés, a háború is lehet járható út a nemesség eléréséhez.”⁶ Ennek értelmében a Százéves Háború végére a tehetség került előtérbe a születési előjogokhoz képest.

A korabeli krónikaírók és történészek is egyöntetűen állítják, hogy a Háború meghatározó oka a dinasztikus politikában keresendő. A megállapítás alátámasztására az angol kormány Franciaországgal szemben egyértelműen agresszív politikát folytatott.⁷ Ezt az agresszivitást a francia koronára nyomasztott dinasztikus igényekben igyekezett érvényre juttatni, amivel céljuk szentesíteni az angol uralmat Franciaország területén.

1328-ban IV. Károly halálával kihalt a Capeting-dinasztia. A trónörökléssel kapcsolatos bonyodalmak megértéséhez Froissart nyújt átfogó képet a történészek számára Krónikájá-

ban: „III. Edward leányágon egyenes leszármazásra hivatkozhatott; anyai nagyatyja, Szép Fülöp király ugyanis három fiút és egy leányt nemzett...A legidősebb a Lajos nevet kapta, s Navarra királya lett, és Civakodónak nevezték. A második fiút Szép Fülöpnek, a harmadikat Károlynak hívták. Mind a három francia király lett apjuk, Fülöp halála után, az örökösödési jog szerint, minthogy egyiknek sem volt törvényes házasságból származó fiú örököse. Az utolsónak, IV. Károlynak halála után a tizenkét pair és a bárók maguk döntöttek a trónutódlásról, nem hagyván a királyok nővérének, Izabellának, aki Anglia királynéja volt... a francia királyság öröklési jogát és koronáját a királyi palotában közös megegyezéssel visszavonhatatlanul Valois Fülöp nagyúrra ruházták, aki Valois Károly nagyúrnak, Szép Fülöp király testvéröccsének fia volt; ezzel kizárták az öröklésből az angol anyakirálynét és fiát...”⁸

Megfigyelhető, hogy a Franciaországot formálisan kezükben tartó párok ügyes, de ugyanakkor igazságtalan politizálást folytatva állították félre az angol jelöltet. Úgyesnek nevezhető álláspontjuk, mert az ősi Lex Salica alkalmazásával kizárták a nőági örökösödést, ezzel Izabellát jogosan „semlegesítették”, ugyanakkor igazságtalan, mert III. Edward anyja az utolsó Capeting uralkodónak, IV. Károlynak volt a nővére. Ezen kettősség miatt nevezhető a Százéves Háború politikai hátterének legbonyolultabb passzusának ez az örökösödési vita.

A Háborút kirobbantó *cassus belli* jellegéről azonban a mai napig nagy viták folynak. Mint említettem, a dinasztikus politika az egyik legfőbb kirobbantó ok, de korántsem egyedüli jelenségként értelmezhető. A Lex Salica-t ugyanis csak a Háború kitörése után néhány évvel említették meghatározó okként az illetékesek.⁹ A fő szempont szerint egy nő nem tud háborút viselni, képtelen az egységeket a csatamezőn koordinálni. A Lex Salica joggyűjteményének vizsgált passzusa így stratégiai manőverre is lehetett a nagyhatalmaknak, ugyanis III. Edward ez alapján indított inváziót 1337-ben.

A francia trónra ilyen előzmények után Valois Fülöp ülhetett 1328. április 1-én. Érdekes tény, hogy 1329-ben, Amiens városában Edward hűbéresköt tett Fülöpnek, ezzel a váratlan lépé-

⁴ Normandia 1066-ban, Hódító Vilmos expanziója óta volt angol tulajdonban.

⁵ AVERKORN, 194.

⁶ ALLMAND, 133.

⁷ RAZIN: A hadművészet története II. / Bp., Zrínyi katonai K., 1961, 424.

⁸ FROISSART Krónikája. ford. és szerk. Kulcsár Zsuzsanna, Bp., Gondolat K., 1971, 14. (a továbbiakban FROISSART)

⁹ AVERKORN, 194.

sével látszólag lemondott a francia trónról. VI. Fülöp legfőbb célja a Capeting centralizációs törekvések folytatása volt, melynek első megnyilvánulása Aquitánia visszacsatolása a Francia Királysághoz 1337 májusában.

Ez a modern hadtörténeti aforizmával kifejezett hidegháborús jelenség már 1323-ban érvényesült, mikor IV. Károly elrendelte provokációként egy erőd megépítését Saint-Sardos-nál a vizsgált hercegség területén, de az angol erőknél sikerült felégetni, lerombolni az épülő barrakot. Stratégiai-gazdasági szempontból fontos provinciáról van szó, amihez az angolok foggal-körömmel ragaszkodtak. A flandriai és guyenne-i grófságokban a francia uralom ellen felkelt népet az angol király természetesen katonailag támogatni fogja, mely előrevetíti inváziós egységek érkezését a Csatornán túlról. A háborús indíték után mindkét királyság legfőbb célja diplomáciai-katonai szempontból erős háttér ország megteremtése. A Százéves Háború megítélésém szerint egy olyan évszázados gazdasági-dinasztikus konfliktus, mely a szövetségi rendszerek kiépülése által Európa nagyhatalmi dimenzióit érintette.

Az angolok hatalmas pénzüsszegekkel maguk mellé állították Bajor Lajos német császárt és a hűbéruak nagy részét a frankfurti diplomáciai találkozón 1337 júliusában. A szövetségi szerződés értelmében a császár 300 ezer aranyforint fejében 2 ezer fegyverest küld Franciaország ellen, valamint Edwardnak ígéretet kellett tennie, ha Avignonban a pápa és a császár közti békéről szó esne, abban az esetben határozottabban fog fellépni az ügy érdekében. A flandriai városok látszatpolitikát folytatva kijelentették, hogy az angolokkal szemben jóindulatú semlegességet tanúsítanak, de a valóságban anyagi támogatást is nyújtottak szövetségesüknek. Az angol-flamand diplomáciai közeledést jól példázza, hogy Edward családjával Flandriába utazott, s a Francia Királyság szövetséges régióit is felkereste. Philippa hercegnő és két fia is követte a királyt francia földre, ahol időközben Jacob von Artevelde flamand zsoldosvezér vezetésével hatalmas franciaellenes koalíció jött létre. 1340-ben Ghentben született Edward harmadik gyermeke, János, aki később Gaunt hercege lett. Ez a tény is bizonyítja a királyi család Flandriában való tartózkodását.

Mint láthattuk a franciák 1336-tól tengeren kívánták rákényszeríteni akarataikat az angol félre. VI. Fülöp komolyan tervezte az Anglia

elleni offenzívát, erre a legkézenfekvőbb bizonyíték, hogy kb. 200 csata hajót állomásoztatott Flandria partjainál.¹⁰ A francia flotta ebben az esetben is több kikötőből verbuválódott, 20 gálya Genovából érkezett. A Csatornán való konfliktushelyzet fokozatosan éleződött. 1338 őszén francia hajók egy angol kereskedelmi flottára támadtak, mely nagy értéket (gyapjú, pénz) szállított Angliába Dél-Franciaországból, Bordeaux kikötőjéből. A gallok lefoglalták a szállítmányt, majd elkoboztak két zászlóshajót és több kisebb vesselt is. Az egyik zászlóshajó a 300 tonnás Great Christopher, a másik az Edward volt. Ezek a monstrok így a francia királyi flotta ékességei lettek egészen a sluis-i tengeri ütközetig. Az 1330-es évek végén az angol érdekeltségek elleni francia támadások a kasztíliai flottával kiegészülve folytatódtak. 1339-ben a Csatornán több angol hajót foglaltak le, Jersey és Guernsey városait pedig teljesen elpusztították. Mégsem beszélhetünk klasszikus értelemben vett tengeri összecsapásokról, a legtöbb ütközet véletlenszerű jelleget öltött. Kivételt képeztek az angol kereskedelmet hosszú távon megakadályozó, francia szövetségben álló genovai hajók, melyek Aquitánia partjait ostromolták előre megtervezett stratégiai manőverekkel. A nagyobb volumenű angol ellencsapás elmaradt, mindössze Boulogne térségében foglaltak le néhány kalózhajót. Az 1337-39-es időszakban a franciák Anglia déli és keleti partját támadták, felégetve néhány part menti várost. A hadifoglyokat Franciaországba szállították.

A gallok egyik legfőbb szövetségese az 1336-os diplomáciai szerződés alapján XI. Alfonz, Kasztília uralkodója, aki a konfliktus esetén ígérete szerint flottával támogatja Franciaországot. A franciák ígérete egy angolelles gazdasági gyapjúembargó és az angol gyapjúkereskedelem beszüntetése Flandriában. Az események hatására így nem meglepő, hogy Jacques Artevelde Angliával szövetkezett a franciák helyett. Fülöp jelentős ligát hozott létre, melynek tagjai a spanyolokon kívül II. Dávid skót uralkodó, Flandriai Lajos gróf, a római pápa és János cseh király is. Nem szabad figyelmen kívül hagyni francia szemszögből, hogy az elit pair nemesség is hagyományosan híve volt az uralkodónak.

A francia ügyet segítették az angol háttér országban végbemenő események is. A XIV szá-

¹⁰ AVERKORN, 203.

zad elejétől felerősödtek az angol-skót ellentétek. II. Edward, gyengekezűnek bizonyult, nem tudta megfelelően koordinálni a hadműveleteket. Az erőtlén politika következménye lett az 1314-ben Stirling mellett bekövetkezett hatalmas angol vereség, ahol a nemesség nagy része életét vesztette a csataterén. A skót erők egészen Londonig nyomultak, Robert Bruce vezetésével az összes erődöt visszafoglalták! A vereségek hatására az angol bárók meggyűlölték Edward tanácsadóját, Hugh Le Despenser-t, így a felső réteg ellentéte is tetézte a bajt. A tanácsadó nyomására a király az anarchikus állapotokat fokozva kivégeztette 22 legtekintélyesebb báróját. A tragikus események hatására a kis Edward az anyakirálynéval elhagyták a szigetországot, és gall földre menekültek, ahol megszálltak IV. Károly párizsi udvarában. Kiválóan szervezett szökés volt, de ez az állapot nem bizonyult tartósnak, ugyanis Despenser levelet írt a pápának a király nevében, mellyel visszacsalogatta Izabelát Angliába. A királypárti nemesek fellázadtak a tanácsadó tevékenysége ellen, majd Bristol váránál máglyán megégették, brutális módon testét felnygvelték, majd a négy legnagyobb angol városba vitték a testrészeket elrejtetés végett.¹¹ 1327-ben a fogoly Edwardot börtönében nagy kegyetlenséggel kivégezték. Az év Karácsonyán, nagy pompa közepette koronázták királlyá az akkor 16 éves III. Edwardot.

Az ősi rivális Skóciában is mélyreható változások következtek be. Robert Bruce halála után fia, Dávid került a trónra. William Douglas skót erői döntő vereséget szenvedtek Kasztíliaiban, majd 1333 júliusában, a Berwick melletti halidon-hill-i újabb vereségük után nyílt angol-ellenes szövetségre léptek Franciaországgal. Az egyik legfőbb francia szövetséges, Flandria Lajos kalózkodókat tartott zsoldjában, akik folyamatosan rabolták-fosztogatták az angol partokat. Edward kemény lépésre határozta el magát: a flamandok ellen szövetkezve az angolok nem szállítottak gyapjút a flandriai felvevőpiacokra, ezzel a helyi szövőipar rohamos hanyatlásnak indult. Minden gyapjút felvásárolt királyi részvényekre. A „gazdasági blokád” hatására egész Flandria területén zavargások bontakoztak ki. Gent városában Artevelde nagy tömegeket maga mellé állítva az angolokhoz való közeledést szorgalmazta, céljának elérése érdekében személyesen folytatott tárgyalásokat Edwarddal

Angliában. Az egyezkedések eredményeképpen az angolok újra megnyitották a Flandriába irányuló gyapjúkereskedelmet.

1337-ben, a westminsteri gyűlésen fogalmazta meg az angol uralkodó a közeledő Franciaország elleni inváziójának politikai-ideológiai háttérét hadüzenet formájában, melyet Lincoln püspökével küldött el Fülöphöz. A hadi kiadások fedezésére azonnali gyapjúadót szavazott meg, de az új-nyílkészítő manufaktúrákban dolgozó mesterembereknek adómentességet biztosított. Kinyilvánította, hogy a nagy értékű hadifoglyokat katonái saját céljaikra használhatják fel természetesen a háborús etikettet betartva. A hadműveletben részt vevő harcosok félvéneként meghatározott összegű zsoldot kapnak, melynek fedezete a már említett gyapjúadó. A fiatal men-at-arms¹² egységeket francia nyelven kell oktatni, hogy a harcok során idegen földön „*ne leheszen őket eladni*”. Angliában és Franciaországban tehát az 1337-es év hadi mozgósítással és a Háború anyagi háttérének megteremtésével telt el. Minden lehetőséget kihasználtak az uralkodók a háborús tőke megteremtésére, erre kiváló példa John Pulteney lovaggá ütése, mely esetben a legenda szerint Edwardnak egy nagyobb összeget adományozott a nemesi címért cserébe. Jelentős kölcsönöket folyósítottak Angliának a Bardi és Peruzzi itáliai bankházak is. Fülöp a pápától kapott pénzbeli támogatást a mozgósításra, mely a szembenálló feleknél egyaránt nagy precizitással ment végbe.

Edward nagy előszeretettel tanulmányozta ókori szerzők műveit, kiváltképp Vegetius munkásságát, aki szintén azt az elvet vallotta, hogy háborús időszakban pénzre van szükség, melynek érdekében a királynak kötelessége az adót emelni és behajtani, ezt a népének tudomásul kell vennie.¹³

1337 január 5-én az angol vezérkar Londonban tanácskozott, ahol a legfőbb témát a kikötők és a flotta harci készségbe való helyezése jelentette. Március 15-én az angol királyi flotta gyülekezőhelye Portsmouth kikötője volt. Robert Ufford és William Montague admirálisok kisebb hadigályákkal kezdték meg a tengeri mozgósítást. Az események párhuzamosan futottak, a gallok is megkezdték az előkészületeket. Etienne le Galois vezetésével a francia

¹¹ FROISSART, 19.

¹² Ebben a vonatkozásban ez a terminus a teljes páncélzatban harcoló középkori lovagot jelöli.

¹³ Flavius VEGETIUS Rhenanus: The Military Institutions of the Romans (De re militari). ford. John Clarke, London, London Press, 2001, 128.

királyi íjászok betörték Gascoigne angol kézben lévő tartományába, ahol Saint-Macaire erődjét meglepetésszerűen ostromolták. Anglia kétfrontos háborúra kényszerült, mert a skótok február 28-án Andrew Murray és William Douglas vezetésével a St. Andrews bástyát és a Bothwell kastélyt is sikerrel támadták. A skót fronton az angolokat hatalmas veszteségek érték. A francia frontra is folyamatos utánpótlás csapatokat kellett küldenie Edwardnak az angol állások védelmére. A célnak érdekében március 18-án egy kisebb angol sereg hajózott Portsmouth-ból Guyenne-be Montague admirális vezetésével. Klasszikus fogalommal élve ebben az esetben szintén hidegháborús helyzet alakult ki, mert április 15-én a francia Valenciennes-ben diplomáciai konferenciát hívtak össze az események tükrében, ahol Fülöp ismertette expanziós terveit az angolok birtokolta francia területeken, különösképp Aquitániában a Garonne-völgyében.

Április végén Franciaországban országos sorozást rendeltek el, Fülöp kiküldte egységeit a határ menti erődökbe, a francia flottát is készenlébe helyezte Robert d'Artois vezérletével. Szárazföldön az április 15-i haditanács határozata értelmében Raoul Comte d'Eu egy 12000 fős hadsereggel júliusra Bordeaux keleti részéhez ért, miközben a második francia sereget blokádnak alá vette La-Rochelle kikötőjét. Angliából folyamatos utánpótlás érkezett a „gócpontba”, Guyenne területére. John of Norwich parancsnoksága alatt 500 men-at-arms+1500 walesi zsoldos szeptemberre megérkezett a stratégiailag fontos Bordeaux kikötőjébe. A helyzet rendkívül feszültté vált.

A teljesség kedvéért a készülődés, fegyverkezés elindítása előtt Anglia és Franciaország diplomáciailag próbált egymáshoz közeledni, azonban kevés sikerrel. A legalitásra a szerződésekkel kapcsolatban a szembenálló felek kölcsönösen nagy figyelmet szenteltek. Angliában különösképpen forszírozták a diplomaták magas képesítését, akik az oxfordi és cambridge-i egyetemeken tantárgyként tanulták a katonai diplomáciát. A középkori diplomácia nyelve természetesen a latin volt, melyet kiválóan kellett alkalmazniuk és tudniuk. 1337-ben komoly hangvételű levelezések folytak a két király között. Edward többször is javaslatot tett a viszálykodás megoldására, az „elkerülhetetlen” háború elkerülésére. Javaslat volt a bajvívás a két király, vagy adott esetben 6-8 lovagjuk között. Ez semmiképp sem meglepő húzás,

ugyanis a középkorban hagyományos istenítéletnek felelt meg a párbaj nemzetközi szintre emelt változata, egyfajta középkori diplomáciai formulaként értelmezhető. Edward próbatételek elé akarta állítani francia riválisát, mint kiéhezettett oroszánok ketrecébe való zárás, betegek gyógyításának csodája, de Fülöp a francia gőgnek megfelelően visszautasította az angol fél udvarias ajánlatait. Véleményem szerint Edward a klasszikus lovagkirály eszményképe mellett az angol úriember, a „gentleman”alakját is megismerléstette.

A Százéves Háború hadi eseményeinek kezdetét nehéz behatárolni, mert az 1327-28-as belpolitikai változásokat követően elmaradhatatlanok voltak a kisebb provokatív, helyi jellegű konfliktusok. Az angol-francia viszony „achilles sarkain”, Flandria és Guyenne területein indultak meg azok az események, melyek meghatározták az európai politikát majd 150 éven keresztül. 1337. május 24-én Fülöp elrendelte Aquitánia egy részének elkobzását, és ezzel a cselekedetével megszegte a feudális jog szabályait, mely Edward király számára elég indoknak bizonyult az expanzió elkezdéséhez. Az angolok a francia uralom ellen lázadó, veszélyesnek minősülő térségbe folyamatosan inváziós csapatokat küldtek saját egységeik megsegítésére. Az angol vezetés már 1336-ban tervezte egy nagyobb támadás megindítását, de az elképzelésekkel ellentétben a hadjárat anyagi okok miatt meghiúsult. Három év alatt III. Edward stabilizálta a pénzügyeket, a szárazföldi és tengeri haderőt menetkész állapotba helyezte, megszervezte a határőrséget a hátszaga biztosítására. Némi problémát jelentett a német császár kilépése a franciaellenes szövetségi rendszerből, miután Lajos Koblenzben békét kötött a pápával, így már nem volt szüksége a továbbiakban az angol támogatásra. A hadi események 1337-39 közötti időszakban nem voltak nagyobb átütőerejűek, melynek egyik oka a még folyamatban lévő angol mozgósítás és a rossz klimatikus viszonyok voltak.¹⁴

A hosszan elnyúló, szokásosnál hidegebb téli időszak miatt a hadműveletek „befagytak”, klasszikus értelemben véve állóháború alakult ki. Olyan pathhelyzetként lehetne leírni az adott szituációt, mintha a felek még csak ismerkednének egymással. Mint már említettem, a franciák szárazföldön és tengeren is kisebb sikereket

¹⁴ ALLMAND, 14.

könyvelhettek el Bordeaux megközelítésével és La-Rochelle kikötőjének blokád alá vonásával. Az angolok kisebb sikerélménye, hogy Henry Burgherst, London püspökét sikerült Angliába menekíteni az üldöző francia flotta elől, mely az útjába eső egyik kisebb angol városkát bosszúból felégette.

A hadi események emelt fokozataként francia hadihajók a flandriai Schelde-folyó torkolatánál lévő Cadsand-szigetén gyülekeztek, ahol megítélésem szerint a Háború első jelentősebb csatáját vívták. Az angol sereget 500 men-at-arms és 2000 íjász alkotta. A jelentős számú haderőt kiváló hadvezérek irányították Derby grófja és Sir Walter de Mauny személyében, aki egyben az északi flotta főparancsnoka volt. Az angol cog típusú hajók ügyesen, a part mentén manőverezve közelítették meg a szigetet, majd egy gyors partraszállást követően szemtől-szembeni harc alakult ki, melynek során az angol királyi haderő félelmetes íjászalakulata először rakta le névjegyét megsemmisítve az ellenséges gyalogos erőket, eldöntve a csata sorsát. Az angol támadás elsődleges célpontja Flandria volt, mert ekkor még a flamandok a franciákkal szövetségesek. Cadsand flamand helyőrségét Flandriai Lajos és Nevers grófja vezették. Ezzel a kétfrontos szárazföldi-tengeri ütközettel kezdetét vette a Százéves Háború hadi eseménysorozata, mely ínséges és szenvedéssel teljes időszakot vetített elő az Angol és a rivális Francia Királyság történetében.

A haditengerészet a Százéves Háború tükrében

A „Hosszú Háború” során lezajlott tengeri ütközeteket természetesen nem lehet a modern kori hadihajók, cirkálók csatájához mérten vizsgálni. A hadműveletek csekély része játszódott vízen, a katonai muníció, hadtáp (lovak, fegyverek, élelem, katonák) szállításánál és a kereskedelem terén szerepeltek döntő tényezőként a hajók. A XIII-XIV. század tengeri nagyhatalmának a genovai, velencei, pisai cirkálókkal és a kasztíliai flottával kiegészült francia királyi hadiflotta számított. Az bizonyos, ha Angliának sikerül megszereznie a stratégiai fontosságú Csatorna feletti ellenőrzés jogát, azzal Franciaország nagy bajba kerülhet.

Egy tipikus középkori lovagnak nem volt erőssége a tengeren való küzdelem, nem is voltak erre a feladatra kiképezve, specializálódva.

A tengeren zajó összecsapásokat leértékelték, nem tartották (főleg francia részről) nemesi rangúnak. Allmand szerint ez a momentum tántorította el a korabeli krónikásokat a „tenger felől”.¹⁵ Így megállapítható, hogy a tengeri csaták helyett a szárazföldi ütközetek a középkori lovag egyedüli alternatívája.

Az angol-francia tengeri konfliktus kezdeti időszaka nagyon homályos képet nyújt, melynek legfőbb okaként említendő, hogy a történészek, krónikások is kevés hangsúlyt fektettek a téma feltérképezésére, amely különös, ugyanakkor érthetetlen. Állításomat azzal indoklom, hogy a középkori európai dinasztiák már a XI-XII. században kezdtek (kezdetleges) flottát építeni hadi célokra, döntően a Mediterraneum térségében. A tenger gazdasági faktorként értelmezett szerepe meghatározó jelleggel bír.¹⁶

A kasztíliai flotta a XI-XII. század során a halászat és a kereskedelem terén játszott döntő szerepet. Tevékenységüket fontos portok, mint Santander, Laredo, San Sebastian segítették. A flottát hadi célokra Kasztíliai Ferdinánd alakította át, mellyel a muszlimok ellen sikeres hadviselést folytattak. Ebből a konfliktusból emelhető ki Sevilla 1248-as reconquizálása, mely már egyértelműen bizonyítja a hajók ütőképességét a korai időkben.¹⁷ Ferdinánd fia, X. Alfonz kiváló admirálisként folytatta apja tevékenységét. Ténykedése alatt emelkedett Sevilla az egyik legfontosabb kasztíliai kikötővé, mely már hajóépítő gyárral is rendelkezett. A kalózok és a külső betörések ellen spanyol földön is fontos volt a partmenti védelem precíz kiépítése. A kasztíliai admirálisok hatékonyságát és színvonalát mutatja, hogy Itáliában (döntően Genova) is alkalmaztak kasztíliai admirálisokat és tengerészeket zsoldosként. Közülük emelném ki Amborgio Boccanerát és Ugo Ventót admirálisokat, akik számtalanszor támadták a dél-angliai partokat francia szövetségben a Háború alatt.¹⁸

Angliában I. Edward korában indult meg a kereskedelmi flotta fejlesztése. Érdekes momentumként a szigetországok néhány sikertelen próbálkozástól eltekintve nem rendelkeztek állandó hadiflottával a vizsgált időszakban!¹⁹ Az angol hajókat egyértelműen kereskedelmi célokra használták és fejlesztették. Az uralkodó ren-

¹⁵ AVERKORN, 202.

¹⁶ AVERKORN, 193.

¹⁷ AVERKORN, 196.

¹⁸ AVERKORN, 196.

¹⁹ AVERKORN, 196.

delkezett a King's Ship-el, melyet elsősorban utazási célokra használt. A francia-kasztíliai modellhez képest Angliának nem volt haditengerészeti fegyverarzenálja sem, így természetesen az admirális intézménye és a tisztikar is hiányzott. Az előzmények tudatában így érthető, hogy I. Edward uralkodása alatt miért volt IV. Fülöp legfőbb célja tengeri háborút indítani Anglia ellen.²⁰ A hadi helyzet alapján rendelte el 30, háborús célokra alkalmazható hajó építését. A haditengerészet fontosságát a kikötőkben ő ismerte fel először. A dél-angliai kereskedelmi kikötőkben²¹ megindult a hadihajók gyártása.²² A Csatornán való inváziós hadműveletek sikeres véghezviteléhez nagy szükség volt a már említett transzporthajókra, melyeket a CP kikötői állítottak elő. Anglia tehát rájött a haditengerészet fontosságára. II. Edward is folytatta elődje tevékenységét, egy kisebb flottát (elsősorban defenzív célokra) fenntartva.

A tengeri hadviselés innovációjának kiváló okát tanulmányozva figyelembe kell venni a hajókaravánok útvonalt.²³ Az egyik ilyen legismertebb tengeri-kereskedelmi út vonal az angol borimport Franciaország déli részéről, melynek fő központja Guyenne vidéke, Bordeaux kikötője. A kalózok ellen biztosítva a kereskedelmi hajókat gyakran kísérték men-at-arms harcosokkal megrakott hadihajók is. Érdekes, hogy a kalózok a francia király alkalmazottai voltak, bár ezt sokáig tagadták.²⁴ Fontos volt az áru időben való leszállítása, mely egy nagy rizikóval járó foglalkozásnak minősült, de ennek ellenére sok kereskedő bevállalta. A franciák nem folytattak olyan aktív tengeri kereskedelmet, mint az angolok, de közismert ténynek számított, hogy az ebből származó haszon a királyságok legnagyobb bevételi forrását jelentették. III. Edward ezt a kiváló lehetőséget ügyesen felismerve Angliának szerette volna megszerezni a konfliktus során felértékelődött csatornai kereskedelem kizárólagos jogát a fegyverek segítségével. Érdekes, hogy Edward, mint említettem ennek tudatában sem szentelt nagyobb hangsúlyt a flottafejlesztésnek uralkodásának első éveiben.

Csak 15 kapitánynak volt professzionális képzése, ők reguláris illetményben részesültek. A Háború elején az angol flotta csak kiegészítő elemként funkcionált a haderőn belül, fő feladata logisztikai jelleggel a szállítás volt. 1336 után Edward kereskedelmi célokkal működtetett vessel hajókat fogott hadi célokra az angol partokra irányuló francia agresszió miatt. A kikötők kereskedőinek nem tetszett ez az önkényes módszer, mivel így nagy gazdasági profittól estek el. Be kellett szüntetniük a halászatot és kereskedelmet a kötelező hadi szolgálat miatt. Edward soha nem fizetett a kereskedőnek a hajók használatáért.²⁵ Kártérítést sem fizetett, ha a hajó megsérült egy összecsapás során. Ez az úgynevezett kölcsönvételi rendszer (System of Requisitioning) a kikötőkben gyártott néhány hajóval kiegészülve sem biztosított elegendő flottát Edwardnak céljai eléréséhez.²⁶ Ezt leszámítva is rendelkezésre állnak olyan adatok, melyek egy nagyobb angol flotta kiállítását támasztják alá. 1347-ben Henrik, Lanchester hercege Bordeauxban 146 vessel-t állomásoztatott, a legénység létszáma a 3000 főt is majdnem elérte (2644 matróz).²⁷

A hadi utánpótlási vonalak kalóztól, ellenséges hadigályától való biztosítása is égető feladatnak számított az angolok számára, ugyanis a hajókon utazó inváziós egységek kizárólag tengeren tudták megközelíteni Észak-Franciaország partjait. Az 1330-as évektől a franciák és a szolgálatukban álló kalózok folyamatosan pusztították Anglia déli kikötőit. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a már említett bordeaux-i kereskedelmi út vonalon az angol királyi flotta is hasonló tevékenységet folytatott. 1360 után is az Ibériai-félszigetről érkező gyakori kalóztámadások háborgatták Angliát és Franciaországot, mely hosszú távon tönkretette a tengeren zajló kereskedelmet.

A nagyobb tengeri expedíciókat az előzmények ellenére Edward az 1340-es évek elején vezette a gall partokhoz. 1340-ben, 1342-43-ban és 1346-ban is hatalmas flottával érkeztek az angolok a Csatornán túlról. A kalóztevékenységen kívül nagy hátrányt jelentett Angliának a francia-skót szövetség. Skócia ugyan nem rendelkezett hadiflottával, de természetföldrajzi fekvésénél fogva kiváló lehetőséget teremtett

²⁰ AVERKORN, 197.

²¹ „Cinque Ports”, Anglia legjelentősebb középkori kikötői jelöli: Hastings, Romney, Hythe, Dover, Sandwich.

²² AVERKORN, 197.

²³ Timothy J. RUNYAN: Ships and Fleets in Anglo-French Warfare 1337–1360. London, London Press, 1986 (a továbbiakban: RUNYAN), 48.

²⁴ AVERKORN, 197.

²⁵ AVERKORN, 197.

²⁶ ALLMAND, 89.

²⁷ ALLMAND, 89.

egy esetleges francia elleninvázióknak. IV. Fülöp az angol-skót ellentétet kihasználva akart kasztíliai szövetséges hajókat küldeni Skóciába, de végül csak a normandiai partvidékre csoportosított, így elmaradt a tervezett támadás.²⁸ III. Edwardnak ez az esemény jelentette azt az indukáló tényezőt, mellyel megerősítette a partmenti védelmet. Az angol-francia szemszögből tengeren történő hadviselés legkorábbi szakaszában, az 1330-as években rendre a francia flotta diadalmaskodott, kisebb összecsapásokban akadályozták meg az angol utánpótlás érkezését Aquitániába.

Franciaországban a XIII. Század során virágzott fel a haditengerészet, miután a Királyság kiterjesztette uralmát és ezzel új kikötőkhöz jutott Normandiában, Aquitániában és Languedocban. II. Fülöp kebelezte be Normandiát, s a tengeri hadviselésnek egy hosszútávú stratégiáját kezdte kidolgozni, mellyel „*kijutottak a tengerre*”.²⁹ A Szajna kereskedelmének a megszerzésével egyenes út vezetett a Csatornához, mely gazdasági szempontból szélesebb kereskedelmi piacot biztosított Franciaországnak. Az említett II. Fülöp volt az első francia uralkodó, aki a flottáját bevetette Anglia ellen, mely több, kisebb tengeri manőverből állt (1213, 1215, 1217-ben). Fülöp fia, VIII. Lajos apja irányvonalát folytatva bevette La-Rochelle kikötőjét, mellyel új irányvonalat nyitott a gall politikának a Biscay-i Öbölben. Összefoglalva kijelenthető, hogy a középkori haditengerészet a történelem rejtélyes fejezete a korabeli források témával kapcsolatos hiányossága miatt. Az viszont biztos, hogy már a XIII. században, a korai angol-francia háború során kegyetlen harcok folytak a domináns kikötőkért. Aquitánia, Bretagne, Normandia birtoklása kijutást jelentett a Csatornára, a Mediterraneumra és az Atlanti-óceánra.³⁰ A portok jellemzését folytatva IX. Lajos uralkodása alatt épült ki Aigues-Mortes kikötője, mely kereskedelmi és hadászati tekintetben is a Mediterraneum egyik legjelentősebb portja lett egy speciális hajóépítő üzemmel felszerelve. Marseille és Genova felől tömegével érkeztek ide a kereskedelmi gályák.

Franciaországban jól láthatóan fokozatosan épült ki az admirális intézménye. Az admirális

a királyt szolgálta, de emellett széles feladatkörrel rendelkezett, miszerint irányítani a királyi flottát, megvédeni a partokat a kalóztól.³¹ III. Fülöp építette ki Narbonne haditengerészeti bázisát, mely az Aragóniai Királyság elleni hadműveleteknek volt a kiindulópontja. A Százéves Háborúban alkalmazott francia haditengerészeti modell IV. Fülöp alatt épült ki. A rouen-i kikötőben hatalmas hadiflottát³² állomásoztattott³³.

1294-ben épült fel az említett rouen-i kikötő, a galley típusú hajók építésének legfőbb bázisa, melynek kivitelezésére a franciák genovai hajóépítő ácsokat alkalmaztak. Ez intő jel volt az Angol Királyság részére.³⁴ Fülöp a genovai származású Benedetto Zaccariát a francia királyi flotta admirálisává tette. A Csatorna helyzetét sikerült konszolidálnia francia szemszögből. A korábban ellenséges Aragóniából, valamint a szövetséges Genovából és a Hanza Szövetségtől rendelt hadihajókat. A flotta finanszírozására létrehozott egy speciális adófajtat.³⁵

Már 1295-ben, mint említettem az előzmények tudtában nem meglepő módon Fülöp hadihajókkal akarta támadni Angliát, mely szintén a francia tengeri erőfölényüket jelzi, de a szigetország szerencsésére a flamandok gazdasági okokra hivatkozva nem tudtak csatlakozni az akcióhoz, így az megghiúsult. A francia admirális intézményének kezdeti képlékenységét mutatja, hogy az akcióhoz Fülöp Flandria mellett még a Baltikumból is kölcsönzött hajókat. Többszöri erőpróba után (1297, 1298) 1304-ben a flandriai partoknál, Zierikzée térségében először aratott győzelmet a francia királyi flotta az angol cogok ellen. A francia szemszögből dicső esemény utáni években, 1337-ben VI. Fülöp építette ki La-Rochelle haditengerészeti bázisát, mely az 1360-as brétigny-i béke után került angol kézbe. Ez az eset is bizonyítja, hogy a kikötők a békeszerződések fontos tárgyát képezték.³⁶

A XIII. századtól tehát Franciaország határozott irányvonalat képviselt a tengerre való kijutással kapcsolatban. A kulcs egyértelműen a kikötők birtoklása, jó példa erre a Normandia nyugati részén található port, a VII. Károly alatt

²⁸ AVERKORN, 197.

²⁹ AVERKORN, 196.

³⁰ ALLMAND, 82.

³¹ AVERKORN, 196.

³² „Clos de Galées”, a francia királyi hadiflotta középkori megnevezése.

³³ AVERKORN, 196.

³⁴ ALLMAND, 83.

³⁵ „Obole de la Mer”, lásd: AVERKORN, 196.

³⁶ ALLMAND, 82.

kialakított Granville szerepe.³⁷ A tengerparti városok birtoklása és védelme azért is volt kiemelt fontosságú mindkét királyság számára, mert a matrózokat, a „vesselek hadi népét” ezek a portok adták.³⁸ A francia korona sikeresen ismerte fel a tengeri politika előnyeit, ezzel együtt Franciaország kiváló fekvésével képes volt arra, hogy tengeri nagyhatalommá, Roys de la Mer-é váljon.

A francia innovációs törekvések mellett a breton kalózok folyamatos tevékenysége is nagy gazdasági hátrányt jelentett a szigetországnak, ellenük majd csak V. Henrik lépett fel keményebben. Nagy hátrányt jelentett a gall riválissal szemben, hogy csak Calais bevétele után szentelnek kiemelkedő figyelmet az angolok a part menti védelemre.³⁹

A hadtörténeti irányvonalától egy kissé eltérve jegyzem meg, hogy a halászat a középkori ember egyik legfontosabb megélhetési forrása volt. Sok francia tartotta el családját ebből a foglalkozásból, mely ismét kiemeli a tenger fontosságát a jelzett időszakban. Állításomat Allmand is alátámasztja, aki szerint a haditengerészeti innovációt három tényező alakítja a vizsgált időszakban: kereskedelem, kalóztevékenység és halászat.⁴⁰

A tengerrel kapcsolatban érdekes, ugyanakkor kiemelten fontos szerepet játszott az angol-burgund diplomáciai szövetségkötés. Az angolok normandiai okkupálásának stratégiai részeként jelentkezik a Burgundiával való baráti együttműködés megteremtése.⁴¹ A burgund politika fő irányvonala az angol uralom erősségének csökkentése a Csatorna két oldalán és a főbb folyók mentén. Kiváló példa erre az Oise-folyó, mely a Szajnába torkollik elválasztva egymástól a két szövetséges erőt. Az 1420-50 közötti periódusban kisebb portok is nagy jelentőségre tettek szert, mint a Somme torkolatánál lévő Le Crotoy, valamint Dieppe és Harfleur, melyek 1435-ben elsőként szabadultak fel az angol uralom alól. Az okkupáció kritikus időszakában (1435-40) csak Cherbourg maradt

angol kézben. Ezek a momentumok is bizonyítják a burgund szövetség kiemelt szerepét, mely nagyban meghatározta a tenger feletti dominanciát.⁴²

Vannak olyan történészek, akik kiemelik a szárazföldi és a tengeri hadviselés együttes alkalmazását egy időben, mely a támadó, offenzív sereg számára nagy előnyöket jelenthet.⁴³ Jómagam is ezen álláspontot képviselem, de ha a Százéves Háború vonatkozásában vizsgáljuk ezt a megállapítást, akkor azt is látnunk kell, hogy Angliának nagyon nehéz feladatot jelentett a hadműveletek együttes koordinálása. Nagyfokú precizításra és gyorsaságra volt szükségük. Francia szempontból óriási probléma volt, hogy a nemesség a tengeren zajló ütközeteket is rangon alulinak tekintette, mely természetesen jelentős befolyással bírt a tengeri ütközetek végkimenetelét illetően.

Az angol-francia haditengerészeti helyzet bemutatása után térek rá a „tengerek ragadozóinak”, a hajótípusoknak ismertetésére. Az angol flotta 57%-a cog típusból állt.⁴⁴ Kereskedőhajóként is funkcionáltak, de a legtöbbjük hadihajóként vetették be. Elülső és hátsó lövésztoronnyal, harci célokra alkalmazott árbockosárral rendelkezett. Nagy úrtartalmú transzporthajó volt elsősorban. A hajóácsok a kikötőkben hosszú és fáradtságos munka után készítették fel a harci és kereskedelmi célokra. Az ágyú is, mint látni fogjuk feltűnt a fedélzeten, de még nem volt meghatározó szerepük a hadviselésben. A Százéves Háború alatt gyakran előfordult, hogy 1300 gálya! állomásozott az angol kikötőkben, melyekből természetesen nem mindegyik vállalt szerepet az esedékes hadműveletekben. Timothy J. Runyan érdekes adatokat szolgáltat az angol flotta hadikikötőkben való létszámáról: Dover, Romney, Hythe, Hastings és Sandwich összesen 18 cog típusú hajót állított ki, melyből utóbbi egymaga 12-öt. Érdekes, hogy Dartmouth bizonyult a legjelentősebb kikötőnek 71 hajó előállításával, ugyanakkor a jelentős gazdasági-kereskedelmi központként funkcionáló London „csak” 35-öt!

A hadihajógyártás központjait Angliában a délnyugati kikötők alkották, melyek közül kiemelkednek Dartmouth-on kívül Bristol (29), Southampton (22), Fowey (14), Exmouth (9),

³⁷ See HEWITT: *The Organization of War under Edward III*. Oxford, Oxford Press, 1982, 44.

³⁸ Károly a chartájában „clef du pays par mer et par terre”-jelzővel említi, melyben privilégiumokat biztosított azoknak a polgároknak, akik letelepedtek az említett kikötővárosban, lásd ALLMAND, 84.

³⁹ J. R. ALBAN: *English Coastal Defence*. Edinburgh, Edinburgh Press, 1980, 31.

⁴⁰ ALLMAND, 85.

⁴¹ ALLMAND, 85.

⁴² ALLMAND, 84.

⁴³ J. W. SHERBORNE: *The English Navy: Shipping and Manpower 1369-89*. Oxford, Oxford Press, 1990, 163.

⁴⁴ RUNYAN, 66.

Plymouth (8). Az északi portok közül a Wightszigetek mellett jelentős volt King's Lynn (30), Kingston-upon-Hull (29), Ipswich (18), Harwich (11), Yarmouth (4) hajómanufaktúrái.⁴⁵ Az adatok világosan kimutatják, hogy az angol királyi hadiflotta jelentős százalékát a délnyugati hadi kikötők adták. A Cinque Ports jelentősége a Háború során megnövekedett. Több város is csatlakozott később az 5 legfontosabb déli kikötőhöz, például Winchelsea és Hastings. Az 1450-es évekre már több mint 30 kikötőt jelölt a Cinque Ports kifejezés.⁴⁶

Edward legfőbb célja a kereskedelmi és hadi célokra gyártott hajók funkcionális elkülönítése. Angliában a kereskedők többsége rátette a kezét a kikötők manufaktúráira, tehát a királyi tulajdonból egyre inkább kezdett magánkézbe vándorolni az ebből származó hatalmas profit. Az óriás cargo vessels teherhajók a tengeri hadviselés meghatározó elemei voltak. Nagyobb mennyiségű muníciót voltak képesek egyszerre szállítani. Súlyuk több mint 100 tonnás volt. Mind az angol, mind pedig a francia haditengerészet kötelékében megtaláljuk őket. A leghatékonyabb francia hadihajótípus a „*laposfenekű*” galley. Az angol cog-hoz hasonlítva nem transzporthajó volt, de akár kisebb egységekkel képes volt átkelni a nyílt tengeren is. Ez a típus volt a part menti hajózás nagymestere. Tökesúllal rendelkezett, de nem volt speciálisan kialakított hajógerinccel ellátva (innen az említett „*laposfenekű*” jelző).

A tenger feletti hatalmat III. Edwardnak 1340-ben sikerült megszereznie, egy újabb, az 1337-es támadáshoz hasonlóan a flandriai partokra irányított invázióval.

Sluis (*L'Ecluse*)⁴⁷ az egyik legjelentősebb flamand város, Bruges kikötője a Schelde-folyó torkolatánál francia uralom alatt volt, az angolok célja a stratégiai fontos port elfoglalása, mely a szárazföldi expanziót is jelentősen elősegíthette. Ezzel a manőverrel Anglia beavatkozott a francia-flamand viszályba az utóbbi oldalán. Az angol királyi hadiflotta az előzményeket tekintve természetesen cog vitorlás cirkálójákkal manőverezett a Temzén, míg a franciák hatalmas galley típusú hadigályákat vetettek be.

Edward 1340. június 22.-én Orwell kikötőjéből indult meg a királyi flottával (kb. 200 cog),

célja a Sir Robert Morley által irányított, 50 cog-ból álló északi flottával való egyesülés volt. Június 23.-án Zeeland-szigetén kötöttek ki, innen küldték ki a felderítőket megfigyelés és élelemszerzés céljából. A flandriai partokhoz közeledve Edward őrszemei rengeteg árbocról adtak jelentést, melyből arra következtettek, hogy az ősi rivális normannok állják útjukat, akik rengeteg kárt okoztak korábban az angol flottának. Southampton kikötőjéből ők rabolták el a Great Christopher hatalmas angol parancsnoki hadicirkálót. Ez nagy harci kedvet biztosított az angol seregnek és Edwardnak, aki az éj leple alatt 4 hajórajra osztotta flottáját, melyből hármat újra felosztott 2 ijászokkal teli+1 men-at-arms egységekkel megpakolt gályákra. A 4. raj képezte a tartalékot, ebben az esetben csak ijászok tartózkodtak a fedélzeten. Június 24.-én, reggel 9 órakor az angol hajók a Sluisnál lehorogonyzott ellenséges flotta elé manővereztek. A franciák 3 rajt alakítottak ki: Barbavera kapitány vezette genovai flotta számszerijászokkal a fedélzeten+Hue Quiéret és Nicholas Béhuchet irányította francia királyi flotta flamand, picardiai, normandiai és bolognai gyalogosokkal. A franciák palánkokkal, kövekkel megpakolt kisebb gályákkal barikádozták körbe magukat. Az ellenféltől zsákmányolt cog hajókon már fedélzeti ágyúkat is felszereltek, melyeket az arcvonalban helyeztek el. Az angolok ijászokat és tengerészgyalogosokat szállítottak a szárazföld felé, speciális lövő tornyokkal is kiegészítették hajóikat. A jó tengeri stratégia nagyban függött ezek rendeltetésszerű alkalmazásától. Kiváló képességű matrózok és admirálisok irányították az angol flottát, kiemelkedett közülük a híres Fekete Szakáll. A francia hadvezetés legfőbb célja az angol erők partraszállásának megakadályozása volt. A legerősebb, legnagyobb hajókat a centrumba állították. A jobb és balszárnyon az ijászokat szállító cog egységek helyezkedtek el, mögöttük a men-at-arms utóvéddel. Érdekes tény, hogy az angol flottán udvarhölgyek és feleségek is részt vettek a „kalandban”, rájuk 600 ijász és 300 lovag vigyázott. Az ütközet kezdetekor az angol hajók felhúzták a vitorlákat, visszavonulást szimuláltak, majd egy hirtelen irányváltást követően megindultak az ellenséges arcvonal ellen. A franciák az elkobzott angol főcirkálót, a Great Christopher-t is bevetették ősi riválisuk ellen genovai számszerijászok hatékony védelme alatt, mely végül nagy véráldozat árán visszakertült jogos tulajdo-

⁴⁵ RUNYAN, 75.

⁴⁶ AVERKORN, 197.

⁴⁷ AVERKORN, 199.

nosához, az angol királyhoz. Amint Edward hajói a francia arcvonulat elérték, gyalogosai átugrottak a gall gályákra a csapóhidak rendelkezésére használatával, majd kardokkal, pikákkal, csatabárdokkal kegyetlen mészárlásba kezdtek. Az íjászok a szárnyakról sortűzzel biztosították a fedélzetre jutás lehetőségét, sokan a vízbe ugráltak a gyilkos nyilak elől. Hue Quiéret szárnya teljesen megsemmisült, a parancsnok is súlyosan megsebesült, így kénytelen volt kapitulálni. Hasonló sorsra jutott Béhuchet is, akinek teste végül Edward zászlóshajója, a Thomas vitorlarúdján kötött ki elrettentés végett. A genovai zsoldosvezér Barbaverának végül sikerült elmenekülnie a hajóját rögzítő kötelek elvágásával.⁴⁸ A francia főhajók közül csak a Saint Jacques folytatta a küzdelmet, amíg Sir Huntington el nem foglalta. Az angoloknak a visszavonuló francia erőket is sikerült teljesen megsemmisíteniük.

Elképzelhető, hogy a közeli flandriai kikötőkben állomásozó angol tartalék erők bevetése döntötte el a küzdelem sorsát (a menekülő franciákat ők cserkészték be). Ellenben ha a katasztrofális francia vereség okait analizáljuk, akkor három érdekes tényrt érdemes görcső alá vennünk.

1: A június 24-i angol támadás előtt vita támadt a francia tisztikarban. Barbavera azt tanácsolta, hogy a flotta ne maradjon a kikötőbe, vállalják fel a nyílt tengeri ütközetet, ahol a francia-genovai számbeli fölényt kihasználhatják, de Béhuchet ezt elutasította, s a saját álláspontját juttatta érvényre, melynek következménye volt a flottának hajóerődként a kikötőben való állomásoztatása. A gallok tehát önkényesen defenzív stratégiát választottak, s így nem volt lehetőségük ütőképes manőverek végrehajtására, ami azért jelentett nekik komoly érvágást, mert a velencei, genovai és pisai hajók kiváló irányíthatóságát nem tudták ez által kellőképpen kihasználni. A mozdulni képtelen gályákra az angolok direkt offenzívát tudtak irányítani. Ez az eset jól példázza a francia admirális felkészületlenségét.

2: Edward két kiváló lovagja, Sir Reginald Cobham és Sir John Chandos a flamandokkal diplomáciai kapcsolatba lépett és sikerült kiderítenie a francia flotta stratégiai helyzetét.

3: Az angol hadvezetés a szárazföldi taktikát a tengeren is alkalmazta, mely elsősorban III. Edward kiváló hadvezéri képességeiről tesz tanúbizonyságot.

Az ütközetben kb. 30000 francia esett el, de valószínűsíthető, hogy Edward kontingensét is komoly veszteségek érték,⁴⁹ ráadásként szárazföldön vereséget szenvedtek Tournai erődjénél, így az angolok a hadműveletek konzerválására 1340-ben kénytelenek voltak békét kötni francia vetélytársaikkal.

Razin elmélete merőben megcáfolj azt a tényrt, hogy az admirális hibája okozta a döntő fontosságú csata elvesztését francia szemszögből. Az orosz történész szerint az angol flotta már a francia gályák megérkezése előtt a Schelde-folyó torkolatánál lévő sluis-i öbölben tartózkodott, Barbaverák célja az öböl lezárása, az angol cog hajók manőverezési lehetőségeinek akadályozása volt. Edward egy ügyes ellenmanőverrel megelőzte az ellenséges flottát, s így armadájával kijutott a nyílt tengerre, ahol hatalmas csapást mért a gall seregre kiváló stratégiát alkalmazva.⁵⁰

Érdekesként közlöm, hogy a legenda szerint Fülöpnek a katasztrofális vereség hírérl senki sem mert beszámolni az udvari bolondját leszámítva: „*Felség, a franciák nyilvánvalóan bátrabban viselték magukat, mint az angolok, ők ugyanis tömegével ugrottak a vízbe, a szigetlakók viszont gyáván hajóikon maradtak.*”⁵¹

A cadsand-i eseményeket is vizsgálva azt a következtetést vontam le, hogy a XIII-XIV. századi tengeri ütközetek a fedélzeti ágyú XVI. század eleji⁵² megjelenéséig nem sokban különböztek a szárazföldi összecsapásoktól. Egyes feljegyzések szerint néhány angol cog már rendelkezett fedélzeti ágyúval Sluis-nál is, mely merőben új technológiaként jelent meg a középkori tengeri hadviselésben.⁵³

Ennek a feltevésnek némiképp ellentmond Froissart véleménye: „*Ádáz és rémisztő volt a küzdelem, ugyanis a tengeri csaták veszélyesebbek és ádázabbak a szárazföldinél, mert a*

⁴⁸ Geoffrey REGAN: Haditengerészeti baklövés az ókortól a XX. századig. Bp., Alexandria Kiadó, 2001 (a továbbiakban REGAN), 202–203.

⁴⁹ REGAN, 203.

⁵⁰ RAZIN: A hadművészet története II. Bp., Zrínyi Katonai K., 1961, 426.

⁵¹ REGAN, 203.

⁵² ALLMAND, 88.

⁵³ AVERKORN, 203.

tengeren se meghátrálni nem lehet, se megfutmodni.”⁵⁴

Az ókori rómaiak által kifejlesztett csapóhíd alkalmazásával, középkori átvételével a tengeri összetűzéseket szabályszerűen szárazföldi harcá alakították át. „A sluis-i csatát akár a tengeren megvívott szárazföldi ütközetként is jellemezhetjük”.⁵⁵

A csatahajók javítása, karbantartása nagyon drága mulatság volt, így érthető, hogy a hadseregek miért a szárazföldi hadviselés mellett rakták le a voksukat az esetek döntő többségében.

A Sluis-nál vívott tengeri ütközetet hitelesen örökítette meg Geoffrey Le Baker latin nyelvű krónikája.

„Az Úr 1340-ik havában és annak 14-ik napján Angliában a királyurunk Whitsuntide nevű hajója Ipswich-nél állomásozott, mert Flandriába kívánt átkelni néhány hajóval; de mikor fülébe jutott a hír, miszerint a franciák flottája spanyol hajókkal kiegészülve gyülekeznek, hogy az angol király átkelését megghiúsítsák, összehívta (Edward) hajóit a déli kikötőkből (Cinque Ports), és máshonnan, s így lett 260 hajója kisebbek és nagyobbak egyaránt. Ennek következtében a Szent János püspök születése előtti szerdán (június 22.), kedvező széljárás közepette kezdte meg virágzó utazását, majd a következő pénteken, az ünnep előestéjén megpillantotta a francia flottát a flandriai partoknál, ütközetre készen, s ekkor csatarendbe állította hajóit, majd egy teljes napot várt, mit lehetne legjobb belátása szerint cselekedni. Szent János ünnepén, a kora reggeli órákban, a francia flotta 3 részre oszlott, majd egy mérfölddel a királyi flotta előtt elhajózott. Mikor ezt látván, Anglia királya nem várt tovább, s azonnali mozgósítást elrendelve embereit fegyverbe öltöztette. Kilenc óra után, mikor a szél és a napsütés a hátuk mögé került, s a tengerjárás is nyugodt volt, 3 részre bontotta hajóhadát (Fülöphöz hasonlóan), megadva a csata alaphangját. Egy hatalmas csatakiáltás mennydörgésszerűen végigfutott a faparipákon, Merlin próféciájának megfelelően; ijakból és nyilpuskákból kilőtt vas eső pusztította el emberek sokaságát. S mindazok, akik nem így cselekedtek, azok szemtől szembeni

küzdelemre kényszerültek lándzsával, karddal, csatabárddal a kézben; kövek zúdultak le a hajók árbockosaraiból és lövésztornyaiból kilocsantva sokak agyvelejét; összegezvén egy hatalmas és borzalmas tengeri csata zajlott akkor, kétség sem férhet hozzá. A spanyol gály többsége angol fogságba esett, de ugyanakkor a francia hajók elmenekültek, az első vessel kontingenst az emberek elhagyták, így azok akadálytalanul jutottak angol kézre. A francia hajók láncba rendeződtek (a csata elején), s így nem tudtak megfelelően manőverezni, elszakadni egymástól, így néhány angol a lefoglalt hajók egy csoportját könnyen összegyűjthette; a többiek a második kontingenst, s nagy nehézségek árán hazavontatták őket. Ez a kontingens volt az, melyet mégis könnyebben kiürítettek, mint az előzőt, mert a franciák, feladván hajóikat a legtöbben a vízbe ugrottak mindenféle ellenállás nélkül. Az ellenséges hajók első és második sora (tehát) angol kézre került egytől-egyig, de a szürkület beállt, s így az angolok másnap reggelig pihentek, mert az éjszaka túl sötét volt, s katonáik nagyon kimerültek. Az éj leple alatt a harmadik (francia) vonalból 30 hajó megszökött; és a James of Dieppe nevű cirkáló megpróbálták (a szigetlakók) eljuttatni Sandwich szigetére néhány kisebb hajóval egyetemben, melyek így a Canterbury Érsekség tulajdonába kerültek. Ezen hajó legénysége bátran küzdött Huntington gróffjának vezetésével, a harcuk egész éjszaka folyt. Reggelre mégis az összes normandiait legyőzték, s az angolok az elfogott hajókon több mint 400 holtestet találtak. Mitöbb, a déli órákra, mire az angolok királya rájött arra, hogy 30 hajónak nyoma veszett, 40 hajóját utánuk küldte jól felszerelve John Crabbe parancsnoksága alatt, akitől az angolok sokat megtudtak a haditengerészetéről, s aki kiválóan ismerte a francia kikötőket; de hogy mi lett az akció eredménye, az nem ismert. Az első francia sorhajók között az angol győzők megtalálták azokat a hajókat, melyeket a franciák korábban elloptak Sluis kikötőjéből; ezek név szerint a Dyonysos, George, Great Christopher, és a Black Cock voltak. Az elfogott csatahajók száma 200-at számlál, és az uszályok száma 30. Az ellenség (franciák) halottainak száma elérte a 25 ezer főt. Az angolok 4 ezer embert vesztettek, köztük 4 lovagot, Sir Thomas de Maunthermert, a király rokonát, annak fiát, Sir

⁵⁴ Barbara W. TUCHMAN: Távoli tükör, a szerencsétlen XIV. század. Bp., Európa K., 1987, 80–81.

⁵⁵ REGAN, 202–203.

*Thomas le Latimert, Sir William le Botillert, s egy negyediket, akiről nem hallottunk semmit.*⁵⁶

Úton Crécýhez

Winston Churchill szavaival élve „*A csaták a történelem írásjelei.*”⁵⁷ Ennek tükrében a Százéves Háború hadieseményeinek rekonstruálását a Csatornán túlról indított angol inváziók részletesebb vizsgálata során lehet nyomon követni. Az Angol Királyság 1346-ban indította az első jelentősebb inváziós hadműveletét gall földre.

1346 márciusában nagy hadi mozgósításokat bonyolítottak le Franciaországban is. Fülöp jelentősen megerősítette a part menti erődöket. Május 6-án Carlo Grimaldi genovai zsoldosvezér flottája kihajózott Nice kikötőjéből, de Portugáliában vihar áldozata lett. Júniusban a flandriai nagyvárosok (Ypern, Ghent, Bruges) az angolok mellett foglaltak állást. Egy nagyobb sereg érkezett Angliából Sir Hugh Hastings irányításával, majd egyesült a szövetséges flamand erőkkel. Edward célja az invázió teljes titokban tartása, melynek érdekében az összes szigetországi kikötőt lezáratta. Az angol flotta április 6-án Portsmouth-ban gyülekezett, majd Southampton kikötőjéből indult hódító útjára, de a rossz időjárási viszonyok, szembeszél miatt július 11-ig a kikötőben állomásozott. A terv Normandia nyugati „csücskén”, St.-Vaast-la-Hogue partjainál, Cherbourg-tól 18 mérföldre a délkeleti irányban való kikötés volt. A deszant hadműveletet 1346. július 12-én sikerrel vitték véghez, de az akció a már említett okok miatt majdnem egy hetet csúszott. A partraszállás során legyőzték Robert Bertrand kisebb egységét, majd a kezdeti sikert követően az angol főszereg 6 napot töltött pihenéssel. Ez a stratégia nem minősült szokatlannak az angol hadvezetés számára. A Csatornán túlról érkező muníciót be kellett várni, mely néha több napot vett igénybe. Ezt az időszakot Edward hadjáratának a diplomáciai előkészítésével töltötte. Levelet íratott a stratégiai terve szerint az útjába kerülő városok vezetőinek, hogy nem a pusztítás, hanem a kedvező pozíció kialakítása vezérli az angol csapatok átvonulási szándékát. Eredményként sok város védelmi harc nélkül kapitulált, voltak

olyanok, akik hadisarcot is fizettek amnesztia fejében. A térség legerősebb pairjaival való jó viszony kialakítása erős háttér egy támadó nemzet számára, ezt ismerte fel kiválóan Edward. Jó politikai hadvezérként alacsony adókat, demokratikus bánásmódot ígért. Az önkormányzataikat is megtarthatták a városok.

Nagyon jó lépésnek tartom a vonulási útvonal biztosítását, mely az angol stratégia egyik fő jellegzetessége volt. Íjászok egy csoportja a pihenőidőt „vadászattal” töltötte, de nem vadakra, hanem francia katonákra „hajtottak”, minden hadifogolyért 40 schillinget kaptak parancsnokuktól.⁵⁸ Ezt a kedvtelést nem támogatta Edward, de amikor rájött arra, hogy fanatikus katonáit nem tudja kontrollálni, megváltoztatta stratégiáját, engedett a rablásnak, fosztogatásnak, így nem tartotta be a normandiai városoknak szánt ígérteit.⁵⁹

Július 17-én hagyták el az angol főerők La-Hogue kikötőjét, majd Valognes fele meneteltek 9 mérfölddel délnyugati irányba. A várost kifosztották és felégették, de a lakók életben maradtak.

Edward a város előterében seregét 3 divízióra osztotta:

1. Fekete Herceg, Northampton és Warwick vezérlete alatt,
2. Thomas Hatfield tartaléksapata, Durham püspöke, Suffolk, Arundel, Huntington vezetésével,
3. III. Edward irányítása alatt a főszereg.

Az angol haderőt analizálva a főparancsnok Arundel grófja, kinek munkáját két tapasztalt marsall, Warwick és Harcourt grófjai segítették. Edward 16 éves fia, a Fekete Herceg (Walesi Edward) is kapott egy kisebb egységet, mint annak idején II. Philipposz fia, Nagy Sándor a khairóneiai csatában, mikor a félelmetes makedón lovasságot vezethette. Valognes után 2 nappal megérkezett a haderő Carentanba, mely egy jól erősített város volt, de a polgárok és a helyőrség harc nélkül adták meg magukat. Hadi-fogságba ejtettek két francia lovagot (Nicholas de Groucy, Roland de Verdun) akiket később kivégeztek. Az önkéntes kapituláció miatt Edward nem égette fel a várost. A haderő a

⁵⁶ Geoffrey LE BAKER Krónikája. In: AVERKORN, 215–216.

⁵⁷ R. G. GRANT: Battles. London, Dorling Kindersley Ltd, 2005 (a továbbiakban GRANT), 5.

⁵⁸ Prof. Clifford J. ROGERS: War Cruel and Sharp: English Strategy under Edward III. 1327–1360. London, Boydell Press, 2000 (a továbbiakban ROGERS), 241.

⁵⁹ Prof. See J. SUMPTION: Trial by Battle: The Hundred Years War. Pennsylvania, University Pennsylvania Press, 2001 (a továbbiakban SUMPTION), 532–533.

gazdag iparvárosba, St.-Lô-be vonult tovább. Itt jutott az angol hadvezetés fülébe az a hír, mely szerint Eu, Franciaország marsallja, főkapitánya és Robert Bertrand vezetésével egy nagyobb francia sereg közeledik erőltetett menetben. A város védőit kivégeztette Edward. „Az asszonyokat felakasztották, senki sem maradt életben...”⁶⁰ Ezzel a lovagi etikához méltatlan tettel az angolok királya üzent a francia városoknak, hogy jobban teszik, ha önkéntesen kapitulálnak. Az angolok sorra rombolták le Normandia legfontosabb kikötőit: La Hogue, Barfleur, Cherbourg. A partraszállás után is folyamatosan raboltak, fosztogattak. Cotentin provinciája romokban hevert (Montebourg, Carentan, St.-Lô, Valognes). Az angol győzelmek hatására Fülöp mozgósította a normandiai helyőrségeket, Caen-be csoportosította erőit, mely Rouen után Normandia második legnagyobb városa volt. Az angol erők július 26-án érték el a várost. Caen kiváló stratégiai fekvéssel rendelkezik. Az Orne-folyó is védelmet nyújt, de emellett a városlakók sem tétlenkedtek, a XI. században szinte áttörhetetlen véderőművet emeltek a város körül, melyet hidak szeltek át megerősített helyőrségekkel. „A város bevehetetlennek tűnik.”- írta levelében egy angol katona.⁶¹ Bayeaux püspöke, a védelem irányítója széttepte az angolok kapitulációra vonatkozó levelét. Hadtörténeti szempontból és az angol stratégiai fegyelmet is figyelembe véve érdekes dolog történt: az íjászok parancs nélkül támadtak! A védők számával kapcsolatban sem rendelkezünk pontos adatokkal, kb. 8000 fő lehetett.⁶² A francia lovagok egy csoportja hirtelen kitért a várból, az íjászokra támadtak, de ekkor a walesi szövetségesek besegítettek. A franciákat segítő genovai számszerűszoosok hamar kifogytak a municióból, így az előváros hídját kénytelenek voltak feladni. Eu és Trancarville a menekülő dezertőröket szégyenszemre megölték. Amikor Edward megtudta, hogy az incidens közepette több száz katonája sérült, vagy halt meg, elrendelte a város felégetését, engedélyt adott a rablásra, fosztogatásra, a korlátlan erőszakra. Geoffroi d' Harcourt, a száműzött francia lovag biztosította uralkodóját a város későbbi szövetségére, így Caen végül megmenekült a tűz elől. Talán katonája beszédének a hatására változtatott stratégiát Edward,

ismét megtiltotta a rablást, fosztogatást, erőszakot. Egy másik elképzelés alapján a franciák elkéstek, így az angol erők könnyedén behatoltak a városba, Eu és Trancarville hercegeket, valamint 107 lovagot is sikerült fogságba ejteniük. Hatalmas pusztításukat folytatva az összes házat felégették 3 nap alatt, melynek kiváltó oka a polgárok hazafias mentalitása, a házaikat elbarikádozták, téglákkal, kövekkel dobálták az angol katonákat, így az ostrom elhúzódott. 300 caeni polgárt a municióval együtt Angliába szállították.⁶³ A francia flottának is hatalmas veszteségeket okoztak tengeren (61 hadihajó, 23 halászhajó, kb. 150 vessel).

A stratégiai fontos város sikeres elfoglalása után Edward célja eljuttatni seregeit Calaisba, mely a tenger felől szinte bevehetetlen, csak a szárazföld felől lehet megközelíteni. A kutatók mai eredményei alapján sem tisztázott, hogy meg akart e küzdeni az angol főssereg Calais előtt a francia főerőkkel. Le Bel álláspontja szerint Edward nem akart döntő csatát vívni, csak kisebb erődítményeket támadott meg, amivel célja katonáinak felkészítése a rendkívül fontos port ostromára.⁶⁴ Az angol sereg 5 napot töltött a városban. Edward összehívta a vezérkari, haditanácsot tartott. Lisieux-nél ideiglenes bázist építettek ki, majd Le Neubourg felé vették a menetirányt. A Szajna előterében megállt a sereg, Elbeuf-nél kapták a hírt a felderítőktől, miszerint a franciák Rouennél lerombolták a hidat. Fülöp levélben közölte az angol királlyal, hogy még nem készült fel a döntő ütközet megvívására, de ez a hír nem állította meg az inváziós sereget, tovább vonultak 7 kisebb francia falun keresztül északnyugatra Párizs irányába a Szajna mentén (Pont-de-l'Arche, Vernon, Mantes, Meulon, Poissy, St.-Germain-en-Laye, St.-Cloud). A „felégetett föld taktikájá” alkalmazva nyomultak az angol erők. A két sereg párhuzamosan haladt a Szajna jobb és bal partján. A települések hídjait a franciák sorra lerombolták ezzel lehetetlenné téve Edward csapatainak a folyón való átkelést. Meulon-nál a genovai számszerűszoosok visszaverték az angolok átkelési kísérletét, melynek hatására az angol hadvezetés taktikát változtatott: a cél érdekében mindent felégették kivétel nélkül, a menettempót is visszafogták a hadművelet precizitása miatt (a napi

⁶⁰ Jean LE BEL Krónikája (a továbbiakban LE BEL), in: ROGERS, 244.

⁶¹ ACTA BELLICOSA, in: ROGERS, 245.

⁶² LE BEL, 245.

⁶³ David HUME: Edward III. Affairs of Brittany and Renewal of the War with France. Oxford, Oxford Press, 1996 (a továbbiakban HUME), 136.

⁶⁴ LE BEL, 240.

10 mérföld helyett „csak” 5 mérföldet haladtak). A sereg hamarosan elérte a francia királyi területumot, Ile de France területét. Fülöp a főserget Párizsba rendelte, így csak kisebb erők védtek a Szajna menti erődöket, hidakat. Lehetséges, hogy Edward célja a franciák átcsoportosítása volt a túlsátra, mely ismét a kiváló hadvezérsztratégiai érzékét bizonyítja. A francia uralkodó Poissy és St.-Germain városait korábban evakuáltatta, ez arra utalhat, hogy már esetleg kitaktikázta az angol vonulási irányt, mely szintén első osztályú stratégára vall. Akárhogy is taktikáztak a franciák, az angol haderő 10 mérföldre megközelítette Párizst! A hadiszerecsse azonban ismét Angliát segítette, ugyanis Poissy hídjának támpillérei épék maradtak, mely megkönnyítette a híd felépítését. Egy speciális, hadmérnökökből álló egység pontonhidat húzott fel az elemekre, melyen át tudtak kelni a folyó túlsátrára. Az angol taktika lényege a csalogatás volt, hadtörténeti bravúrként elkönnyelve hihetetlen gyorsasággal építették fel a lerombolt hidat, majd erőltetett menetben megindultak Flandria irányában a szövetséges csapataikhoz. Fülöp serege elkésett, mely a hidat védő 500 lovagjának a hősi halálába került!⁶⁵ Northampton íjászai végeztek a francia helyőrséggel. Beauvais külvárosát is sikerült felégetniük, így a francia uralkodó nem tehetett mást, augusztus 14-én levélben⁶⁶ hívta ki Edwardot nyíltmezei ütközetre, még a csata színhelyét is megjelölte irományában: st.-germain-i erdő és Párizs déli része között, vagy Franconville és Pontoise területein. A francia futár kérdezte Anglia királyát, hogy hol fogja elfoglalni pozícióját az angol sereg, mire az angol király így reagált: „*ott lesz a sereg, ahol az égő házak, városok fényei megvilágítják az eget!*”⁶⁷ A kemény hangvételű válaszreakcióból is jól látható, hogy Edward nem tűrte azt, hogy a franciák diktáljanak. A hatalmas füstöt, kormot Párizsban is jól lehetett látni és érezni. Az angolok a francia nemesi birtokokat is a földdel tettek egyenlővé, mely jelentős provokációnak minősült Fülöp szemében. Augusztus 15-én az angol sereg pihenőnapot tartott, míg a honvédő erők erőltetett menetben megindultak St.-Denisből a st.-germain-i erődítményekhez. Angliából időközben megérkezett az utánpótlás Le Crotoy kikötőjébe, így azért is tűnt logikusnak az angol

sereg északra vonulása, mert így az inváziós egységeik egyesülése komoly érvágást jelentett volna a franciák számára. Fülöp legfőbb célja az ellenséges erők egyesítésének a megakadályozása lett. Augusztus 16-19-ig napi 15 mérföldet haladva menetelt a fősereg a flandriai partok felé. Edward a skótok 1327-es taktikáját követve egy olyan helyet akart csatatérnek választani, ahonnan adott esetben egy visszavonulási útvonalon könnyen ki tudja menekíteni erőit, ha „szorul a hurok”. Augusztus 21-én Abbeville és Amiens között meneteltek elérve Airaines faluját, ahol haditanácsot tartottak, természetesen a fő vitatémát a csatára való megfelelő hely kiválasztása jelentette. A sikeres hadművelet végrehajtásához azonban mindenképpen át kellett kelni a Somme-folyón is. A Szajnához hasonlóan minden híd leromboltak, felgyújtottak a franciák, így ez a manőver sem bizonyult könnyű feladatnak. Harcourt közölte Edwarddal, hogy Abbeville térségében mégis van egy átkelőhely, de annak a pontos helye nem ismert. Egy Gobin Agace nevű francia paraszt juttatta az értékes információt az angolok tudomására, akik így nyugatra fordulva folyamatosan ezt az átkelősi pontot keresték. Fülöp számításai szerint az ellenség azért nem fogja megkísérelni a hadműveletet Blanchetaque-nél, mert azt egy tapasztalt katona, Godemar de Fay védi egy erős elit alakulattal. A francia király jóslatával ellentétben augusztus 24-én az utolsó pillanatban sikerrel hajtották végre az átkelést Edward katonái, mindössze 1 óra leforgása alatt,⁶⁸ miután Sir Reginald Cobham és Northampton 100 lovaggal legyőzte Fay helyőrségét kemény csatában. Ez a manőver nagy gyorsaságot és rizikót igényelt, de a seregnek nem volt más választása. Sir Hugh Despenser vezénylete alatt egy másik angol alakulat bevette Le Crotoy-t és Noyelles-t, ahol rengeteg muníció várt rájuk az előzetes jelentéseknek megfelelően, de érdekes és egyben érthetetlen jelenséggé az angol flottát sehol sem találták.⁶⁹ Augusztus 26-án, a reggeli órákban érte el az angol haderő a crécý-i csata helyszínét, melyet Edward nagy formátumú, rutinos hadvezérei, Cobham, Warwick és Harcourt

⁶⁵ ACTA BELLICOSA, in: ROGERS, 251.

⁶⁶ A levél eredeti példánya a Saint-Denis-i apátságban látható.

⁶⁷ ROGERS, 260.

⁶⁸ Christopher ROTHERO: The Armies of Crécy and Poitiers. London, Osprey Publishing, 2001 (a továbbiakban ROTHERO), 6.

⁶⁹ Ezzel az értékes szállítmánnyal feltöltve 9 mérföldet meneteltek, elértek a crécý-i síkhoz, mely 4,5 mérföld szélesen, 9 mérföld hosszan elnyúló terület volt, ROTHERO, 6.

választották ki, akik már a morlaix-i és a halidon hill-i ütközetekben is hűségesen szolgálták királyukat. A megfelelő harcmező kiválasztása az angol stratégia kulcspontja volt. Ez a „spacious field”⁷⁰ egy rendkívül kiterjedt, tágas terület volt, mely egy völgyet formázott, az utak háromszög alakban keresztezték egymást, 3 faluhoz vezettek: nyugatra Crécy, keletre Wadicourt, délre Fontaine. Fokozatosan délebbre továbbhaladva találjuk a hatalmas, áthatolhatatlan erdősséget, majd nyugatra a Mave-folyót. Haditanácsot tartott az angol tisztikar, mire Fülöp azt hitte, hogy megfutamodtak. A francia kémek azonban jelentették, hogy az ellenség főerői táborát ütöttek a Crécy-en-Ponthieu-nál lévő hatalmas erdőben. Mivel Edwardnak ügyesen sikerült megszereznie a segélyszállítmányt Le Crotoy-nál, így az idő neki kedvezett. Ráadásként a muniációs vagonokból erős defenzív állást építettek ki egy kisebb faerődítmény formájában.

Angol haderő	Francia haderő
⁷¹ 40 ezer gyalogos+íjász összesen	120 ezer
⁷² 15 ezer gyalogos+íjász+700/1000 hajó	30 ezer gyalogos
⁷³ 7000/10 ezer gyalogos+íjász összesen	20 ezer gyalogos
⁷⁴ 35 ezer gyalogos+íjász összesen	60 ezer gyalogos (ebből 6000 genovai íjász)
⁷⁵ 18 ezer gyalogos+íjász összesen	60 ezer gyalogos+12 ezer lovas
⁷⁶ 20 ezer gyalogos+íjász+lovas összesen	100 ezer gyalogos+20 ezer lovas
⁷⁷ 15 ezer gyalogos+íjász összesen	30 ezer gyalogos+genovai íjász összesen
⁷⁸ Ismeretlen	12 ezer men-at-arms (ebből 4000 íjász)
⁷⁹ 1. variáns: 3 ezer gyalogos+5200 íjász 2. variáns: 8 ezer gyalogos+11 ezer íjász 3 variáns: 15 ezer gyalogos+3900 íjász	6-7-szeres túlerő

⁷⁰ Adam MURIMUTH levelezései (a továbbiakban MURIMUTH), in: Prof. Kelly DE VRIES: *Infantry Warfare in the XIV. Century: Discipline, Tactics, Technology*. London, Boydell Press, 2000 (a továbbiakban DE VRIES), 160.

⁷¹ HUME, 144.

⁷² DE VRIES, 156.

⁷³ SUMPTION, 61.

⁷⁴ Giovanni VILLANI Krónikája. In: DE VRIES, 155.

⁷⁵ MURIMUTH, 155.

⁷⁶ LE BEL, 263.

⁷⁷ ALLMAND, 126.

⁷⁸ III. Edward Thomas Lucynak írott levele, in: DE VRIES, 156.

⁷⁹ FROISSART, 234.

⁸⁰ 10-14 ezer gyalogos+íjász
összesen

60 ezer gyalogos+12 ezer lovas+6 ezer íjász

A félelmetes francia lovasság erejét a tábor előtti széles sávban a talajba ásott 1,5x1,5 méteres gödrökkel próbálták megfékezni: „az angolok gyorsan sok kis gödröt ástak a földbe az első vonalak elé, egy láb mély és egy láb széles, s ha megtörténik, hogy a francia lovasság megtámadná őket, a lovak megtántorodnának a lyukak miatt.”⁸¹

Hadtörténeti szempontból az egyik legfontosabb tényező az angol íjászok formációjának analízise. Froissart és Clifford J. Rogers is egyetértenek a „boronaszerű”/harrow/, vagy nyitott „I” alakú elhelyezkedéssel a 3 divízió között. A formációval kapcsolatban a flandriai krónikás egy speciális kifejezést használ: „berce”/”erce”, melyet a történészek a mai napig kutatnak a valódi jelentését illetően. Ezzel merőben ellentétes álláspontot képvisel Geoffrey Baker a krónikájában, melyben megemlíti az íjászok szárnyakon való csatatorba állítását.⁸² Az viszont biztosnak tűnik, hogy az íjászok a védelmi hatékonyság miatt farönkökkel vették körül magukat és a gyalogosokkal együtt egy speciális zárt falanx-ot képeztek, mely 6 sor mélyen és kb. 225 m hosszan helyezkedett el.

A Crécy és Wadicourt közötti terület egy magaslati pontján egy szélmalom találunk, melynek tetejéről az egész csatamezőt pontosan be lehet látni.

Edward Crécy falutól északra, egy dombos övezetre állította fel seregét, jómaga pedig az említett szélmalom toronyablakából nézte végig az ütközetet. Az angol balszárny Wadicourt falu közelében helyezkedett el, a faerődöt is ide építették a hadmérnökök. A jobbszárny Crécy-hez húzódva foglalt állást, a kicsi Mave-folyó mentén. Rothero professzor részletesen ismerteti a 3 angol divízió összetételét.⁸³

Parancsnokok	Hadtestek
1. Fekete Edward, Warwick grófja, Oxford grófja, Harcourt+4 lovag: Sir Thomas Holland, Lord Stafford, Lord Burghers, Sir John Chandos	1000 men-at-arms+3 ezer íjász+1000 walesi zsoldos
2. Northampton grófja, Arundel grófja, Durham püspöke	1000 men-at-arms+3 ezer íjász+ismeretlen számú walesi zsoldos

⁸⁰ ROTHERO, 7.

⁸¹ LE BAKER, 161.

⁸² LE BAKER, 162.

⁸³ ROTHERO, 6–7.

3. III. Edward személyes
vezénylete

700 men-at-arms+2 ezer
íjász

Mentalitás terén is nagy különbség volt a két sereg között. Az ütközet előtt Edward fehér lovon végiglovagolt serege előtt biztató szavakkal, parancsolatokkal látta el katonáit. Beszédében⁸⁴ a hitre, Isten szeretetére hívta fel a figyelmet, s a fosztogatást, rablást a harc végéig mellőzni kell, mert különben elveszíthetik a csatát. A mai napig nem tisztázott, hogy a gyalogság helyett miért a lovasság támadására fektette a hangsúlyt katonáihoz intézett intelmeiben. Ezzel éles ellentétben francia lovagok erősen elbizván magukat már fel is osztották egymás között a leendő hadizsákmányt, foglyokat. Többek között Mallorca uralkodója pályázott az angol király „skalpjára”, de kiváló célpontot és sok pénzt jelentett Northampton hercege és az ifjú Fekete Edward is.

Van még egy szempont, amit nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Az angol erők ki tudták magukat pihenni a döntő fontosságú csata előtt, míg francia vetélytársaik fáradtan, erőltetett menetelést követően érkeztek meg a helyszínre. Miles de Noyers, Fülöp tanácsadója a sziesztát szorgalmazta, de uralkodója minél hamarabb túl akart lenni a biztosnak hitt diadalon, ráadásként a francia nemesség is türelmetlen volt. A francia király nem tudta kontrollálni az eseményeket, így azonnali támadást rendelt el. Az egész angol sereg lóról szállt pozíciót vett fel, a csataménéseket az erdőbe és a faerdőben rejtették el. 26-án a reggeli órákban Edward kémei jelentették, hogy a franciák egynapi járóföldre közelítették meg állásaikat. A gyalogosok, genovai számszeríjászok, lovagok ezreinek a legdrágább, legfényesebb páncélzatban való feltűnése csodálatos látványt nyújthatott. Crécyhez közeledve a franciák haditanácsot tartottak. A marsalok azt tanácsolták Fülöpnek, hogy egy nagyobb lovasrohammal vessen véget az ütközetnek,⁸⁵ de a hatalmas váltságdíj megbénította a lovagokat, akik parancs nélkül indultak meg az angol arcvonal felé. A sereg vonulása így szabálytalanná, rendezetlenné vált.

Fontos tényként említem meg, hogy az időjárás sem a franciákat segítette. Hatalmas vihar, eső, villámlás következett be az ütközet kezdetekor, mely erősen feláztatta a csatamezőt, így a francia lovasság képtelen volt manőverezni, s a

genovai számszeríjak is elveszítették rugalmasságukat a rájuk került csapadékvíz miatt. Nagyon érdekes, hogy már több mint 6 hete nem áztatta eső a crécy-i mező talaját az összecsapást megelőzően.⁸⁶ Az angol íjászok itáliai kollégáikkal ellentétben mindenre felkészültek. Íjjaikat berakták a tokba, s így az eső nem tette tönkre az íjhúrt. A vihar után az erős napsütést a franciák szembe, míg az angolok a hátukba kapták.

Az ütközet francia trombitászóval, dobpergéssel és a genovai számszeríjászok csatakiáltásával vette kezdetét, melyre válaszul: „*az angolok teljes nyugalommal elsütötték néhány ágyújukat, hogy megrémítsék őket*”⁸⁷ - íme egy újabb bizonyíték a primitív ágyú korai használatával kapcsolatban. A genovaiak számszeríjjaikkal és hatalmas, egész testet takaró pajzsokkal a kezükben a harci indulóra kezdték meg az offenzívát Otto Doria és Carlo Grimaldi vezénylete alatt hatalmas ordítások közepette, mely már korábban Courtrai-nál is tökéletesen bevált. Céljuk pontos lövésekkel az ellenség frontvonalának a megbontása. A francia lovasság a lehetséges angol zavarodottságot kihasználva indult volna rohamra. De az angolok síri csendben várták a csapást, mely a hihetetlen fegyvelmre, együttműködésre, összpontosításukra utal. A megadott jelre egyet léptek előre, egyszerre húzták fel íjjaikat, majd záposzerűen tüzeltek. A rendezetlenül nyomuló genovaiak sorra estek el, majd pánikszerűen megkezdték a visszavonulást. Amikor a dezertálást jelentették Fülöpnek, parancsba adta, hogy öljék meg a menekülő szövetségeseiket.⁸⁸ *Hallgassátok! Öljétek meg az összes rablót, csak akadályoznak, visszatarthatnak minket, s elzárják az utat előlünk mindenféle ok nélkül.*⁸⁹ Ezzel a francia lovasság is támadásba lendült Alencon hercegének vezetésével. Az angol gyalogsági vonalak nem mozdultak, az íjászok tömegével szedték le a csapdába került francia lovagokat. A megadott jelre az angol arcvonal megindult, és halomra ölték a mocsaras talajba beékelődött, mozdulni sem képes lovagokat. A franciák által indított 3 lovassági rohamnak hasonlóan katasztrofális lett a következménye rájuk nézve. A harc heveségét jól mutatja, hogy Fülöpnek 2 csatalova is áldo-

⁸⁴ LE BEL, II. 106.; MURIMUTH, 246. in: DE VRIES, 167.

⁸⁵ LE BEL, II. 101–102. in: DE VRIES, 155.

⁸⁶ BURTON Krónikája II. 68.; FROISSART, V. 39., 40.; Grandes chroniques IX. 282. in: DE VRIES, 167.

⁸⁷ FROISSART, 49.; Grandes chroniques IX. 282., VILLANI, VII. 163–167. in: DE VRIES, 171.

⁸⁸ FROISSART, V. 49.

⁸⁹ LE BEL, II. 102–103. in: DE VRIES, 172.

zatul esett.⁹⁰ Az éj beálltával a francia vezérkar úgy határozott, elhagyja az ütközet színhelyét, melynek oka a kilátástalanság és a király súlyos feji sérülése. Ez az eset fokozta a francia haderő rendezetlenségét. A francia uralkodó Amiens és Párizs fele menekült, de az angolok nem üldözték az ellenfelüket megfogadva Edward parancsát. Northampton és Norfolk másnap a harcmezőn maradt kisebb francia egységeket fegyverték le. A krónikák szerint Rouen-ből és Beauvais-ból érkeztek gall utánpótlás csapatok, akik nem tudtak a csata kimeneteléről, de ezeket az erőket az angolok gyorsan felszámolták.⁹¹

Ez a híres ütközet azonban nemcsak a kegyetlen vérengzésről szól, hanem a lovagi ideált is megtestesítette. Mindkét oldalon akadtak vakmerően harcoló, bátor lovagok, vitézek. A franciák egyik fontos szövetségese János cseh király volt, aki a vaksága ellenére az angolok szemében is nagy hőstettet hajtott végre, amikor a vesztes állás ellenére belevezette magát és csapatát az ütközet kellős közepébe, melynek végén holtan maradt a harcmezőn. A halott cseh király pajzsát 3 fehér toll ékesítette, a fiatal Fekete Herceg ettől kezdve ezt a szimbólumot viselte páncélkabátján tisztelete jeléül. Angol részről éppen ő, a 16 éves Walesi Edward küzdölme emelhető ki. Egy kisebb francia csapat a herceg szárnyát elérte, mely kemény közelharcra készítette a király fiát. A heves küzdelem közepette súlyosan megsebesült, de nem adta fel a harcot. Amikor az esetet jelentették Edwardnak, a király így reagált a történésekre: „*Had tudja meg a fiú, mi az a háború...!*”⁹² Végül sikeresen visszaverték a támadást, s ennek eredményeképp Edward a fiát a Térdszalag Rend lovagjává ültette. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a herceget zászlóvivője, Richard Fitzsimmons mentette meg a legenda szerint. „*Soha még ilyen nagy vereséget nem látott a világ, sem ennyi nagyúr és jó lovag halálát...*”⁹³

Miután Edward a csatamezőn maradt holttesteket szakszerűen átvizsgálta Sir Reginald Cobham és Richard Stafford irányításával, engedélyezte, hogy francia katonák egy csoportja méltóképpen eltemethesse hősi halottait, melyre 4 napi sértetlenséget és egy kisebb pénzösszeget biztosított nekik. A sluis-i győzelemmel Anglia

a tengeri, 1346-ban a crécy-i csata után pedig a szárazföldi hatalmát alapozta meg Európában.

Angol veszteségek	Francia veszteségek
⁹⁴ kb.300 lovag	1200 lovag+9 herceg+16 ezer gyalogos 11 herceg+80 zászlósúr+1200 lovag+30 ezer gyalogos és íjász összesen+cseh király+Mallorca uralkodója+Xanten püspöke+Noyon érseke
⁹⁵ „maroknyi ember” (nincs pontos számadat)	1542 lovag+25 ezer gyalogos+íjász összesen
⁹⁶ 31 Lovag+40-50 gyalogos és íjász összesen	7 herceg+8 báró+80 zászlóvivő+4 ezer számszeríjász+1542 lovag+4 ezer milícista
⁹⁷ kb.200 gyalogos és íjász összesen	

A Háború negyedik, befejező szakasza (1431-1453/55)

Szent Johanna küldetése és annak bukása nem tekinthető eredménytelen vállalkozásnak. Franciaországban kibontakozott az a nemzeti mozgalom, mely végül a Nagy Háború megnyeréséhez vezette a sokat szenvedett gall népet. A Szűz mártírhála nem támasztott azonnali ellenállást, de fellelkesítette és egységesítette a franciákat. Az 1430-as évektől az angol pozíciók diplomáciai és katonai értelemben véve fokozatosan gyengültek francia földön. Mint elemezttem, VII. Károly létrehozta a nemzeti jelleggel felruházott állandó zsoldos haderőt, mely az európai modellhez képest egyedi jelenségnek tekinthető. Mindezek hátterében azok a stabil pénzügyi alapok fekszenek, melyeket egy Jacques Coeur nevű zseniális képességű üzletember rakott le. A biztos anyagi-katonai támasz után és a folyamat közben is diplomáciai tárgyalásokat folytatott a francia kormány a burgundi vezetéssel, melynek fénypontja az 1435. júliusi arras-i megegyezés volt.

Jó Fülöp haderejével kiegészülve könnyedén foglalták vissza Párizst a muníciós gondokkal küszködő angoloktól. 1439-ben a béketárgyalások tovább folytatódtak, aminek eredményeként a calais-i diplomáciai értekezleten Aquitánia és Normandia nagy része újra elnyerte függetlenségét.⁹⁸ 1441-ben Pontoise elfoglalá-

⁹⁰ MURIMUTH, 171.

⁹¹ FROISSART, V. 71.; LE BEL, II. 107.; VILLANI, VII. 168.; LE BAKER, 85. in: DE VRIES, 173.

⁹² FROISSART, 52.

⁹³ FROISSART, 53.

⁹⁴ LE BEL, II. 108–109. in: DE VRIES, 174.

⁹⁵ FROISSART, V. 71

⁹⁶ MURIMUTH, 174.

⁹⁷ Prof. Clifford J. ROGERS: English Strategy under Edward III. 1327–1360. London, Boydell Press, 2000, 267.

⁹⁸ ALLMAND, 156.

sával Károly megtisztította a főváros környékét, majd a normandiai határvidéket zaklatta az angol taktikára emlékeztető könnyűlovas portyákkal. Az 1444-es esztendő is döntő fontossággal bírt a Háború menetében. Tours városában 5 évre fegyverszünetet kötöttek a kimerült felek, melyet egy politikai házassággal is megpecsételtek. VI. Henrik feleségül vette Anjou Margaretet, Károly király unokahúgát. Az egyértelműen erőfölényben lévő francia hadvezetés azonban többször is megszegte a békefeltételeket, s 1448-49-ben három irányba szervezett ellentámadó hadműveleteket: Szajna alsó folyása, Normandia középpontja, Cotentin vidéke. Sorozatban foglalták vissza az erődöket.⁹⁹

1449. november 10-én Károly hatalmas pompa közepette bevonult az egyik legkeményebb normandiai erődbe, Rouen-be, miután Dunois legyőzte Lord Somerset angol kapitány seregeit: „A király tetőtől-talpig fehér páncélba öltözött, lovát lilimokkal telehintett aranyos takaró borította (...) ... a városból polgárok három-négyszáz fős menete indult elé, mind-egyikük kék ruhát és piros sipkát viselt (...) ... midőn a király leszállt a lováról, (négy püspök) várta, mitrával fejükön. S ekkor a király belépett a templomba...”¹⁰⁰

A rouen-i erődváros bevételeivel lényegében felszabadult egész Normandia területe. John Talbot kiváló angol vezér ismét hadifogságba került. A dicső eseménysorozat méltó emlékére érmét verettek, melynek jelmondata: „Dicsőség és béke neked, Károly király, és örök magasztalás. A dühödtt ellenség legyőzött, és Krisztus szavára, a törvény segítségével és erőddel talpra állítottad az országot, mely súlyos válságában földre omlott.”¹⁰¹

Honfleur elestével a Szajna torkolatvidéke is felszabadult. 1450-51-re Aquitánia és Bayonne területéről is kiűzték az ellenséges erőket, Dunois csapataival 1451. június 30-án vonult be Bordeaux-ba, de kereskedelmi-gazdasági okok (bordeaux-i bor exportja) miatt a helyi polgárok visszahívták „az öreg” Talbot 3 ezer fős seregét 1452. október 17-én. Az előzmények miatt véglegesen csak 1453. október 19-én tették le bordeaux polgárai a fegyvert, így a francia vezetésnek sikerült visszahódítania a legfontosabb angol érdekeltségű erődöt is a déli régióban.

Ezzel a hadművelettel formálisan véget ért az angolok több évszázados dél-franciaországi uralma.

Az általam említettekkel ellenkezik a következő krónikaidézet: „Békekötés, tárgyalás vagy megegyezés nélkül ért véget az immár öt nemzedék óta tartó százéves háború.”¹⁰² Csak Calais városa és Guines grófsága maradt idegen fennhatóság alatt.

A továbbiakban is érdekességként említem meg, hogy a tengeren sem maradtak abba a hadműveletek. A gallok Wight és Sandwich szigeteit, míg az angol admirális Ré szigetét támadta több-kevesebb sikerrel. Az akciókat a királyok szolgálatában lévő kalózok rendre meghusították, így nem érdemes az említett összecsapásoknak nagyobb jelentőséget tulajdonítani. Angliában a totális vereséget, nemzeti tragédiát tovább súlyosbította VI. Henrik nagybátyjának, Bedford hercegének a váratlan halála. Így ezzel nem maradt egyetlen magas rangú férfi sem, aki képes lett volna a Háború eredményes folytatására, melynek végső stációjából a mindent eldöntő castillon-i és a formigny-i ütközeteket vizsgáltam nagyobb részletességgel.

Az 1450-es évekre a már technikai-taktikai fölényben lévő francia sereg hadi sikereihez nagyban hozzájárultak a Bureau fivérek, Jean és Gaspard. Kiváló szakképzettségüket, mérnöki tehetségüket a tüzérség tökéletesítésében bontakoztatták ki. Harfleur és Honfleur sikeres ostrománál már egyértelműen az általuk kifejlesztett francia ágyúk domináltak. Mintegy utolsó erőfeszítésként az angol kormány egy nagyobb erőösszevonásba kezdett 1449 tavaszán Kyriell tábornok vezetésével Portsmouth kikötőjében kezdték meg a mozgósítást. 1450. március 15-én kb. 2500 emberrel Cherbourg-nál érte el az inváziós sereg a francia partokat. A francia porttól délre azonban két nagyobb gall haderő állomásozott, melynek célja az angol egységek megsemmisítése volt: Cherbourg-tól 30 mérfölddel délre, Carentannál 3 ezer katona Clermont hercegének a vezetésével és Carentantól 20 mérfölddel szintén déli irányban újabb 2 ezer harcos Richemont grófjának parancsnoksága alatt. Valognes városában 1800 könnyűlovas csatlakozott a támadókhoz, így a hadseregek létszáma nagyjából kiegyenlítődt. Az angol hadvezetésnek nem sikerült magakadályoznia a

⁹⁹ Lisieux, Argentant, Saint-Ló, Coutances.

¹⁰⁰ DUBY, 455.

¹⁰¹ DUBY, 456.

¹⁰² RÁZSÓ Gyula: A lovagkor csatái. Bp., Tankönyvkiadó, 1987, 184.

két francia sereg egyesülését. Április 12-én érték el Kyriell katonái Carentan-t, de még nem válták fel az ütközetet. 14-én Formigny falu közelében ütöttek táborn, kb. 10 mérföldre Bayeaux-tól. Clermont erői Carentan-nál maradtak, 15 mérfölddel nyugatra, míg Richemont a St.-Ló-n haladt a falutól 19 mérfölddel délnyugati irányba.

A két francia sereg újra egyesült, elsődleges stratégiai céljuk közvetlenül Bayeaux előtt megállítani a nyomuló angolokat. Április 15-én Clermont keletre vonult egységeivel, így sikerült elérnie az ellenséges táborn. Kyriell a crécý-i defenzív formációhoz¹⁰³ hasonlóan azonnal felállította csapatát. Az angol centerben kb. 800 dismounted men-at-arms kapott szerepet, majd ék alakban 3 íjászegységet sorakoztatott fel (kb. 2900 íjász). A sekély, mocsaras terület a védekező sereget segítette. A hátsó alakzatok egy patak mentén tartózkodtak, mely az Aure-folyóba torkollott. A középvonalnál egy kőhíd szelte át a patakot. Az első francia roham gyalogosokkal indult, de Clermont ezen próbálkozása sikertelen maradt. A „hazaiak” második támadását már lovas egységekkel hajtották végre, de az íjászok ezt a próbálkozásukat is hamar visszaverték. Kétórányi stagnáló küzdelem után a francia hadvezetés ágyúkat vetett be. A két hátultöltős culverin típusú tüzefegyvert ágyútalpakon szállították a csatamezőre. Az angol íjászokat rendkívüli, addig nem tapasztalt hatékonysággal „szedték le”. Már 300 yardról kivételes pontossággal tüzeltek. Richmont nehézlovasai este hétkor érkeztek az ütközet színhelyére, az ágyútűz hallatára támadtak, bekerítve a kétségbeesett angolokat. A szigetországiak hatalmas vereséget szenvedtek. Kyriell hadifogságba esett, míg Matthew Gough tábornok a maradék erőkkel Bayeaux felé menekült, célja az angol állások biztosítása Normandiában, amire vajmi kevés reményük maradt.

A szigetországi hadvezetésnek az 1450-es vereségek után is sokkal nagyobb esélye maradt a déli régiókban szervezkedni. A bordeaux-i polgárok „önzetlensége” miatt Talbot erői már 1452 óta Guyenne-ban állomásoztak. A parancsnok fia, Lord de Lisle vezetésével is érkezett egy nagyobb inváziós sereg, így a térségben

tartózkodó angol erők száma elérte a 6 ezer főt, ami semmiképp sem csekély számadat. Az események alakulása óvatosságra intette a francia hadvezetést, mely július közepén megkezdte a Dordogne-folyó mentén fekvő stratégiai fontosságú erőd, Castillon ostromát. A tüzefegyverek bevetését és az egységek katonai manővereit kiváló tisztek dirigálták az említett Bureau testvéreken kívül, mint például Jean de Blois, Jean de Bueil, Jacques de Chalonnes és Guiribaut genovai tüzér. Ennek köszönhetően a 300 ágyút! foglalkoztató tüzérség és a nehézlovasság ismét összehangoltan működött. A terepviszonyok kiváló ismerete miatt viszonylag gyorsan vertek táborn a Dordogne-folyó ősi medrében. A sátor-tábor egy tüzérparkhoz hasonlított leginkább, melyben 6 ezer ember dolgozott szinte megállás nélkül, éjjel-nappal. A francia szövetséges, ezer főt számláló breton lovasság a tábornól 1,5 km-re északon, egy „Horable” nevezetű magaslaton foglalt állást. Július 16-án Talbot hadseregével megindult Bordeaux irányába. A gascogne-i erők az utolsó pillanatban csatlakoztak a főserghez. Az éj leple alatt St.-Emilion mellett elhaladva gyalogos menetelést folytattak. 17-én a reggeli órákban érték el Priory St.-Laurent erődjét, ahol meglepetésszerűen támadtak a francia számszeríjász alakulatokra, sokakat megölve közülük. Néhány angol katona egészen a francia főtáborig üldözte a kétségbeesve menekülő íjászokat. 30 mérföldnyi erőltetett menet után Talbot pihenőt rendelt el.

Az angol hadvezetés elkövetett egy súlyos hibát: Castillon felől a kémeik jelentették, hogy a franciák elhagyták a kiépített táborhelyüket, melyre reagálva Talbot a teljes angol-gascogne-i erők megérkezése előtt offenzívát rendelt el. Kb. 600 yarddal nyugati irányból, a Lidoire gázlón keresztül a tábor megkerülésével a déli oldalon támadtak. Hatalmas francia túlerővel találták szembe magukat, ami nagyon meglepte a tapasztalt parancsnokot. A tüzérek svájci óra pontosságával állították be a félelmetes ágyúkat. Az angol kollégáik ezzel szemben nem érkeztek meg időben, melynek eredménye ismételt súlyos vereség alig egy óra leforgása alatt. 4 ezer angol maradt holtan a harcmezőn. A maradék angol-gascogne-i szárnyat ebben az esetben is a breton lovasság verte szét a számszeríjászok hathatós támogatásával, akik a tábor falai mögül, a harc kezdete óta jól védett pozícióból lötték az ellenséget.

¹⁰³ Az 1346-ban használt védekező felállítás hozta meg Angliának a remélt sikereket a Háború első szakaszában. A formáció lényegi eleme a centerben használt lóról szállt lovasság és a szárnyakon felsorakozó íjászalakulatok precíz bevetésében rejlett.

Nyitott kérdés maradt a történészek számára, hogy a bretonok a keleti, vagy a nyugati irányból támadtak.¹⁰⁴ Egy ágyúgolyó leterítette Talbot lovát, majd egy Michel Perunin nevű francia íjász egy jól célzott baltadobással megölte a hadvezért. Így véget ért az angol íjászok évszázados sikersorozata a francia ágyúk megjelenésével.

A Százéves Háború mindent eldöntő ütközetében több tényező is a franciák sikerét mozdította elő. Nem volt elég a tüzfegyverek hatékonyságát javítani, de a bevetésüket is pontosan meg kellett tervezni a győzelemhez. A Bureau fivérek haditechnikai újítása az ágyúsor, „mozgó tüzéroszlop”. A guruló lövegtalp segítségével a sorokba állított ágyúk rövid idő alatt jelentős ösztüzerőt produkáltak az ellenséges alakulatokra. A Nyugat-Európában egyedinek számító jelenséggel az angol hadvezetés sem tudott mit kezdeni. Castillon-nál mindemellett döntő tényezőként szerepelt az íjászok bevetése, a könnyűlovas szövetségesek időszerű szerepeltetése és a terepviszonyok előzetes ismerete francia szemszögből. A castillon-i csatával befejeződtek a Százéves Háború hadmozdulatai. Az ütközet helyszínén egy emlékmű, nevezetesen a La Tombe de Talbot idézi fel a dicsó múltat, mely a győzelem jelképévé nőtte ki magát Franciaországban.

---

¹⁰⁴ Burne szerint keletről: Prof. R. BURNE: *The Azincourt War*. London, London Press, 1996, 123.